

REJDAR V. KAXE

En bakåtblickande betraktelse
med fokus på Finnerödja

Alf Gunnarson

2008

Reviderad 2020

Tocken en socken !
Sicken en kommun !

INNEHÅLL

Kapitel	Sidan
Prolog	4
Förord	5
Den socknen	6
Rejdar V. Kaxe	11
Nykomlingen	15
Höstterminen	18
Vårterminen	23
Och så vidare	27
Sverige då	28
Nya vyer	29
Kaxe tänkte till	31
Den kommunen	35
Kaxes syn på politik	35
Uppbrott	36
Mitten av femtiotalet	37
Centralskolan	38
Lokal politik	39
Ett tungt ärende	40
En gåva	44
Tankar i tiden	45
Större kommuner	47
Kaxes klarspråk	48
Epilog	50

PROLOG

Tisdagen den 13 april år 1937 höll Finnerödja- sonen Gustaf Neander föredrag i Stockholms Rotary Klubb och han inledde så här:

Jag förutsätter att någon av de närvarande rest dagtåg från Stockholm till Göteborg och därvid icke varit alltför upptagen av lektyr och korsord eller njutit en liten tupplur några minuter, innan han passerat stationen närmast efter Laxå, benämnd Finnerödja. Om han då suttit vid ett fönster på vagnens högra sida räknat efter körriktningen, och kommit att blicka ut på en bestämd plats, har det säkert hänt att han ryckt till, spärrat upp ögonen och fällt något ord av beundran.

Tåget glider fram utefter branten av höjder, som inrama en vidsträckt dalsänka, bevuxen med mörk barrskog med insprängda ljusa löv- dungar och åkerfält. Mitt i dalen ligger en snövit kyrka, simmande som en svan på det gröna havet. Längst borta i nordväst glimmar ytan av en stor och vidsträckt sjö. Få resande veta vad den sjön heter. Jag hört gissas på Vänern, Vättern, Hjälmarens, Mälaren, till och med Siljan – men han heter Skagern och är Tivedsbygdens största sjö. Jag förutsätter också att någon av bröderna åkt bil från Askersund till Karlsborg och erinrar sig de stora skogarna, de öde myrarna och vägens förlopp utefter stranden av en annan stor sjö – Unden – med vatten så klart som Vätterns, om inte klarare och omgiven av skogsklädda höjder. Jag förutsätter också att en och annan kommer ihåg en dikt av Heidenstam som börjar sålunda: "Hör furornas dova sorgemusik med förstämnda trummor och tubor i moll en blåkullahymn med suckar och skrik i ödemarken diktad av troll".

Bygden har trots sin omtalade ogästvänlighet och ödslighet varit bebodd så länge människor kunnat vistas där. Ett fyrtiotal fynd från stenålderns alla perioder äro anträffade. För trindyxtidens fiskare och jägare funnos ypperliga fiskevatten och jaktmarker och för den yngre stenålderns folk bjöd sluttningarna mot sjöarna god jord till odling. Från bronsåldern finnas många ståtliga gravar och en prydlig bronsyxa från trakten finnes förvarad i Statens historiska museum. En fornborg på en klippa vid Unden har måhända något samband med de strider mellan Svear och Götar som en gång böljat fram och tillbaka över denna bygd; dessa strider som slutade med att Svearna fingo väldet och landet fick namnet Svearike eller Sverige.

FÖRORD

Den här berättelsen skrev jag år 2008. Gustaf Neander fick förtroendet att formulera en övergripande skiss över Finnerödja sockens plats på kartan. Jag tyckte det var lite lustigt att han höll sitt föredrag när jag var två dagar gammal. Varken Gustaf Neander eller jag hade kännedom om varandras existens, han på grund av att avståndet mellan Stockholm och Vallsjöbol, i Finnerödja socken, var avsevärt och jag av en annan, men uppenbar orsak.

Det finns släktskap med Neanders på långt håll, som man brukar säga, när man är sysslingar (tremänningar). Sådana släktingar är ju varken till nytta eller till besvär. Morfar, Johan Oskar Carlsson i Barrud och hans syskon är sysslingar (tremänningar) till Gustaf Neander och dennes bröder och systrar. Deras MMF&M (mormors far och mor) är trumslagaren Olof Moberg och hans maka Stina Olofsdotter i Högshult, Finnerödja socken. De båda mormödrarna är syskon. Bara så ni vet.

Själva berättelsen handlar om en folkskollärare, Rejadar V. Kaxe, som kom till Finnerödja socken på 1940- talet. Han gjorde en del avtryck i bygden på grund av att han utförde saker och ting lite annorlunda än kollegorna. Han var ung och oerfaren men kompenserade detta med ett avsevärt mått av självförtroende. Han var lite kaxig helt enkelt.

Innan läraren gör entré får vi veta en hel del om den gamla socknen Finnerödja.

Berättelsen är skriven på ett tidsenligt språk, med många former av presens particip (som slutar på - ende och - ande). Kommatecknen är också många och de inskjutna satserna rikligt förekommande.

Reviderad, något omstuvad och försedd med några nya illustrationer i maj 2020.

/ Alf

DEN SOCKNEN

Det var en gång en socken som hette Finnerödja och där hade mina förfäder och dito mödrar bott sedan urminnes tid, om man med urminnes menar så där tvåhundra år eller mer. Som barn bodde också jag där och vill nu - så gott det går - minnas hur förhållandena var i mitten av det tjugonde seklet.

Socken bredde ut sig på båda sidorna om en landsväg och en järnväg, vilka var och en på sitt sätt förband rikets huvudstad med den näst största staden. I sin sträckning genom vår socken hade dessa infrastrukturens tungviktare svårt att skiljas. Ingenstans kom de varandra så nära som där. Redan vid inträdet i socknen (österifrån) fick de närlinjekontakt och när järnvägen därefter, via viadukter, korsat landsvägen två gånger, strax före och efter Finnerödja station, fick den för sig att än en gång söka upp vägen, fast denna gång smög den sig under densamma. Ganska snart därefter lämnade såväl landsvägen som järnvägen våra bygder, för att gå skilda vägar ända till Göteborg.

Den stora skogen hette Tiveden och den sträckte sig över flera socknar. Många sjöar och vattendrag fanns det även, de flesta med egna namn. Men två sjöar glänste mest: Skagern och Unden. Dessa vatten delades visserligen med grannsocknar i såväl det egna landskapet som Nerike och Värmland, men Finnerödja hade betydande andelar i båda. Sett från socknens västliga utkanter, som till exempel Lövåsen, låg Skagern tämligen rakt norrut och Unden i det motsatta strecket. Österut kunde gränsen mot Nerike, tillika Svealand, skönjas vid Bodarne. Denna gräns överträddes endast då tvingande behov förelåg. Västerut, när man kommit ut ur den stora skogen, låg Hova och hela Norra Vadsbo härad för ens fötter och det var i det häradet man hörde hemma. Skaraborgare och Västgöte, var vad varje invånare i Finnerödja ville vara.

Språket som talades i socknen var förståeligt i hela riket. Förvisso påminde det i viss grad om det Vadsbo- mål som var en nordostlig variant av gammal äkta västgötska, men det fanns också enstaka inslag som kunde härledas ur såväl den värmländska som den närkingska språkfamiljen. Nästan alla talade socknens hemspråk, men man kunde också höra en och annan som, av födsel och ohejdad vana, svängde sig med sådana exotiska tungomål som skånska, småländska och dalmål. De som däremot dristade sig till att tala utländska språk - som engelsmän, fransoser, danskar och hallänningar - mötte ringa förståelse i socknen. Alla dessa arter av släktet Homo Sapiens var emellertid synnerligen rara i Finnerödja, så språkliga konflikter uppstod sällan eller aldrig. Kanske frågar sig någon vad en socken i själva verket var. Om så, vill jag genast undanröja varje undran om detta.

Det fornsvenska språket hade ett ord: *sokn* som hade verbet *sokia* (söka) som grund. Människorna inom ett begränsat geografiskt område sökte sig till samma kyrka, helt enkelt. I hundratals år, sedan femtonhundratalet

och fram till sena adertonhundratalet, var det en kyrkans socken som avsågs, men därefter utvecklades också borgerliga socknar som kallades sockenkommuner (kommun, från latinets *communis*, som betyder gemensam). Dessa skötte om sådana saker som skolgång, fattigvård och skattskrivning. Gränserna ändrades sällan. Den kyrkliga socknens (församlingens) gränser var också sockenkommunens. Så var det, men det skulle inte så förbli, vilket vi senare ska återkomma till.

Finnerödja socken var inte så stor, men så pass mycket areal fanns det att en uppdelning i mindre geografiska enheter gick för sig. Sålunda styckades socknen ner i så kallade rotar som kunde omfatta mycket olika verksamheter. Så länge indelningsverket var i bruk var roten en hopar gårdar som ansvarade för att en knekt fanns till hands och att dennes boställe (knekttorpet) hölls i skick och när stadgan om allmän folkskola trätt ikraft, kom det gamla rote- begreppet åter till heders. Nu delades socknen upp i ett antal läs- rotar som med hänsyn till geografi och demografi ansågs praktiska och rättvisa.

I Finnerödja socken fanns fram till mitten av 1900- talet åtta rotar, varav en (stamroten) låg i socknens mitt, medan de övriga var mer eller mindre perifert belägna runt densamma. Begreppet "rote" användes sällan i dagligt tal. När man ville definiera en del av socknen var "trakt" mera vanligt: *I trakten av Ullsandsmo, i trakten av Björkmarken och i trakten av Finnefallet, sa man. Hon eller han kommer från den trakten, på den trakten är det brukligt att göra si och att göra så och hela trakten kände till den hemligheten, sa man också.*

När enskilda personer omtalades skedde det oftast med förnamn, plus det ställe vederbörande bebodde, men det gällde bara personer med sonnamn. Några exempel från min hemtrakt: *Johan i Borga, Johan i Eriksåsen, Axel i Eriksbacken, Frans i Kavelbron, Linus i Mossebo, Linus i Saxhult, Olle i Lövåsen och Gunnar i Motorp.* Här har bara män listats, men samma regler gällde för kvinnorna. Man sa *Maria i Borga* o s v.

Lite knepigare blev det när någon var född på ett ställe och därefter flyttat. Ett exempel: Linus i Mossebo var född i Borgamossen, men bodde dåmera i Mossebo. Vi barn kallade honom förstås *Linus i Mossebo*, medan far talade om honom som *Linus i Borgamossen*. För oss lät det konstigt, eftersom det bevisligen var Gustaf i Borgamossen som bodde i Borgamossen. Hade vi forskat vidare i frågan skulle vi förstått att Linus var född i Borgamossen och att Hanna i Borgamossen var hans syster som gift sig med Gustaf i Borgamossen och bott kvar där, vilket betydde att hon hetat *Hanna i Borgamossen* hela sitt liv. ☺

Ett annat dilemma var det om två personer med samma förnamn bodde i samma by. Då fick man gripa till hela namnet, fortfarande med tillägget "i NN". Men de som inte hade sonnamn då? Jo, då blev det för- och efternamn utan något namn på bostället. Man sa inte *Ingrid och Allan i*

Vallsjöbol. De fick heta *Ingrid Sahlén och Allan Sahlén* och ingenting annat.

Störst och värst i hela socknen var Skagersholm, med valloner och brukspatroner i sin historia och Ramsnäs, som hade vasaättlingar i sina annaler. Både Skagersholm och Ramsnäs kallades herrgårdar, ett rätt så diffust begrepp egentligen, men icke desto mindre respektabelt. Kanske skulle dessa gårdar kallats säterier, eftersom det var vad de hette i taxeringslängderna. På tredje plats i gårds- hierarkin kom Vallsjö gård som inte längre var något säteri, men där fanns också en historia (med Stenbockar, till exempel) som inte gick av för hackor. I kraft av fast egendom stod de här ställena (särskilt de två först nämnda) över allt och alla andra i socknen. Deras domäner var omgärdade av synliga, fast oftare osynliga, stängsel och de flesta dödliga kom aldrig i närheten av det liv som levdes där innanför, såvida man inte var kyrkoherde, provinsialläkare, landsfiskal, kronjägare, kommunpamp, rådman eller direktör av något märkvärdigt slag. Alla anställda på gårdarna ifråga kom naturligtvis nära, men de hade ju sitt att sköta.

Socknen hade två centra: Paradistorg och samhället runt stationen. Utöver bostäder av alla de fasoner fanns det många affärer och andra företag. Runt torget låg två handelsbodas, ett kafé, två bensinmackar, en kiosk, ett gästgiveri (nedlagt), en järnhandel (nedlagd) och ett missionshus samt ett stenkast därifrån, en charkuteriaffär, en syfabrik och kanske ytterligare någon verkstad eller liknande. I stationsområdet hittade man, utöver själva stationen som även var postkontor, minst tre diverse- handelsbodas, två charkuteriaffärer, en handelsträdgård, ett pensionat, en kvarn, kanske också ett bryggeri, en idrottspark, en fotbollsplan, en bastubadanläggning, ett skrädveri, flera (små) bankkontor, en järnhandel, en smides- och bilverkstad (med bensinmack), en lantmannaförening, ett plåtslageri, en kiosk, en NTO- lokal, ett konditori, flera enmanstaxiföretag, en körskola, en skoaffär, en frisör, ett betelkapell, en toffelfabrik, en finsnickerifabrik, med mera.

Affärsverksamhet bedrevs inte bara i tätorten. Vid mitten av seklet fanns det ett antal handelsbodas ute i socknen, av vilka ingen i detta sammanhang må framhållas som mera prisvärd än den andra. Deras sortiment var ungefär detsamma, alltifrån salt sill till ståltråd och alla var familjeföretag, där handelsmannen mestadels var energisk och mager, medan handelskvinnan i regel var mera maklig till sitt sätt och därtill en smula korpulent. Handelsmannen bar i regel en kort eller lång överdragsrock, oftast grå eller svart. Både han och kvinnan vid hans sida expedierade bakom disken, han med blyertspennan i bröstfickan och hon med skrivdonet i förklädesfickan. Fisk fanns att köpa såväl vid Paradistorg som uppe vid stationen, dock inte samtidigt, eftersom fiskhandlaren bara kunde vara på ett ställe i taget. ☺

Det skedde också ambulerande försäljning, med lastbil eller skåpbil, från tätorten. I en liten grön lastbils påbyggnad skjutsades charkuterier

omkring, efter ungefärlig tidtabell och i skåpbilen kunde såväl bakelser som mandelkubbar köpas därhemma på gården. Mera sällan, men regelbundet, kom ett väl packat, bussliknande fordon från Knallebygden, med en förare/försäljare som bjöd ut textilier och kläder – en modernare form av gårdfarihandel helt enkelt. Bryggarbilar körde runt i bygderna varje vecka, eller varannan, och levererade kaggar och flaskor, med svagdricka och läskedrycker och lastbilar fraktade böndernas mjölkflaskor till mejeriet på morgnarna och medförde smör och ost till leverantörerna på returreterna, om rekvisition bifogades.

Den första onsdagen i september hölls det officiell höstmarknad i Finnerödja och det var nästan som helgdag, eftersom folk tog på sig gåbortskläderna och skolorna var stängda för en dag. Paradistorg fylldes till brädden av tillfälliga salustånd. Somliga handlade och somliga var bara där. De som höll hårt i sina börsar kallade utbudet för krimskrams, medan de som spenderade ansåg sig göra fynd. Det luktade bensin, hästskit, skinn, fisk, färsk frukt, blommor och karameller i en sötsur blandning över torget och två poliskonstaplar patrullerade där dagen lång. Stämningen brukade stegras fram emot eftermiddagen, i takt med att försäljarna höjde rösterna och sänkte priserna, medan gubbarnas medhavda fickflaskor länsades i skymundan, bakom något skjul, eller helt öppet, men ändå diskret, vid ett glasat bord på torgets kafé.

Apropå det! Hur var det med kulturen i socknen? Så kallad finkultur fanns förstås inte. Den som ville se teater, till exempel, fick bege sig utanför socknen. Fast föreläsningar och föredrag förekom då och då i NTO-lokalen, liksom revyer och liknande uppträdanden av olika slag. Där kunde också filmer avnjutas, alltid med paus mitt i, eftersom en film bestod av två rullar, varav bara en i taget kunde matas in i maskineriet.

På idrottsparksscenen sågs och hördes sådana celebriteter som Bertil Boo och Snoddas Nordgren. Det förekom också en och annan konsert i sockenkyrkan och såväl missionshusen som kapellen och skolsalarna gästades emellanåt av personer som hade intressanta saker att berätta, inte sällan med ljusbilder som hjälpmedel.

Om sockenborna blev sjuka stod tre huvudalternativ till buds. Var man bara lite smått krasslig lät man tiden läka sin åkomma. Vid något mera allvarliga tillstånd blev det att bege sig till, eller kalla på distrikts-sköterskan i Finnerödja, alternativt provinsialläkaren i Hova. Om man var riktigt illa däran fick man, med eller utan remiss, uppsöka närmaste stads lasarett, i detta fall det i Mariestad.

Blev man bestulen eller utsatt för enklare brott, av vilket slag det vara må, kunde man vända sig till socknens egen lagens väktare och anmäla det inträffade. På dennes kontor kunde även andra polisiära ärenden uträttas. Var man i begrepp att gifta sig, flytta till annan socken och i behov av så kallat prästbetyg, begav man sig till prästgården, där kyrkoherden, som inte bara var präst, utan även folkbokförare, tog emot på sin expedition.

Prästgården låg lite avsidet, en dryg kilometer från kyrkan, som inte heller låg mitt i byn. Däremot låg kyrkan vid det vägskäl, där den västra stam- riksvägen och vägen till Skagersholm vid den tiden möttes och mitt emot kyrkan låg förstås, som brukligt var, socknens ålderdomshem.

Kyrkoherden var ingalunda ensam om att hålla gudstjänster. Frikyrkorörelsen hade haft stora framgångar i dessa trakter under femtio år och mer, vilket alla missionshus och kapell ute i bygden var bevis för. I Finnerödja socken var det främst missionsvännerna, baptisterna och pingstvännerna som slogs om de frisinnade själarna. Minns ni Hasse Alfredssons monolog om pastor Jansson? En travesti: Kyrkans pastor Jonson i Finnerödja skötte således de lodräta kommunikationerna i socknen, tillsammans med pastor Stålhammar och hans predikande bröder i de andra friförsamlingarna, men hur var det då med de vågräta kommunikationerna?

Fanns det fler hästar än summan av alla motorfordons hästkrafter? Nej, det fanns det förstås inte, men det fanns definitivt flera hästar än bilar i socknen. Det var fortfarande helt naturligt att se hästforor med tre, fyra säckar säd på väg till kvarnen eller på väg därifrån med lika många säckar mjöl. Att åka till kyrkan på juldagsmorgonen i en hästdragen släde (med bjällror) var inte heller otänkbart. Men bilarna var nu på väg att bli, om inte var mans/kvinnas egendom, så i alla fall mångas.

Riksvägen genom socknen var någorlunda farbar året runt, medan de mindre vägarna, inklusive Tivedsvägen, Kavelbrovägen och Skagerholmsvägen, som alla var vältrafikerade, tidvis var nog så ofarbara. Detta var särskilt påtagligt under tjällossningen och den väg som var hårdast utsatt var Kavelbrovägen, som via Eriksbacken/åsen och Vallsjöbol, nådde riksvägen vid Skogstorp. På denna smala, krokiga och backiga grusväg färdades under många år Sveriges tyngsta och mest vidlyftiga långtradare, eftersom vägporten vid Kärr, strax väster om Finnerödja, hindrade höga bilars framfart.

Lantbrevbärarna hade en synnerligen viktig uppgift att fylla. I ur och skur, året runt, kom de så punktligt att klockor kunde ställas efter deras framfart. På sommaren kom de per cykel och på vintern per sparkstötting och levererade brev, postanvisningar, tidningar och andra försändelser i postlådorna. Pensionärer kunde till och med kvittera ut sina pengar vid grinden där hemma och rent av, någon enstaka gång, i sina kök och detsamma gällde för mödrars mottagning av barnbidrag.

Det fanns landsvägsbussar från ett företag i Töreboda och Nora Bergslags Järnväg (NBJ) som gjorde det möjligt för sockenborna att färdas inom socken och utanför, till Hova, Älgårås, Töreboda och mer än halvvägs till Karlskoga (Strömtorp). Efter hand som folk skaffade egna bilar blev bussförbindelserna färre. Men tågstationen fanns ju kvar och ännu många år framåt skulle tågen snällt stanna där för Finnerödja-bornas på- och avstigning. De som råkade bo i socknens västra utkanter

valde i regel att nyttja Gårdsjö station, där såväl normalspåriga som smalspåriga tåg stod till buds.

REJDAR V. KAXE

Det var en gång en folkskollärare som hette Kaxe. Utexaminerad från Karlstads folkskoleseminarium 1944, kom han två år senare till en byskola i Finnerödja och efterträdde den nyligen pensionerade lärare som verkat där i drygt tjugo år.

Rejdar V. Kaxe hade växt upp i Arvika, gått på gymnasium i Karlstad och tagit studentexamen med mycket goda betyg, tjugo år gammal. Efter ett sabbatsår sökte han till folkskollärareseminariet och kom in hösten därpå. Under utbildningen där fick han uppskov med sin militärtjänstgöring, men redan tre dagar efter examen var det dags för femton månader på Värmlands (cykelburna) Infanteriregemente i samma stad.

Detta med skola och undervisning hade intresserat honom ända sedan tonåren. Men nu trivdes han så bra med militärlivet att han ett tag faktiskt funderade på att lämna läroböcker och sånt åt sitt öde och stanna kvar i försvaret i stället. Han vägde argumenten för och emot i veckor. Hans överordnade på regementet förespeglade honom möjliga guldbroderade grader på gråbrungröna (grbrgr) kläder, men efter moget övervägande bestämde han sig för den mera civiliserade framtidsbana han redan var utbildad för. Fänrik i reserven på Värmlands Infanteriregemente fick räcka. Det var lärare han ville bli och lärare blev han. Efter åren i Karlstad var han nu ivrig att komma ut i livet.

Familjen Kaxe härstammade från Norge, vilket namnet kanske skvallrar om. Det fanns visserligen Kaxar sedan långt tillbaka även i Sverige, men veterligen var man inte släkt med varandra över kölen. Det var Rejdars far, Haakon R. Kaxe, som kommit till Arvika i början av seklet under nog så dramatiska förhållanden. Kaxe Senior var officer i den norska armén med Löjtens akvavit, nej förlov, löjtnants grad.

Under våren och sommaren 1905 var det som vi vet synnerligen spánt mellan de båda unionsländerna Norge och Sverige. Efter långvarig söndring ville 99,9 procent av Norges befolkning nu få den skilsmässa slutgiltigt avgjord, som legat på lut i decennier. I juni månad deklarerade Norge sin självständighet och hissade en egen flagga på det Kongelige Slott. Efter några veckor av ytterligare parlamentering under tecknades så småningom (oktober) ett fördrag i Karlstad som markerade slutet på den nittioåriga unionen.

Löjtnant Kaxe var inte den som spottade i glaset. I augusti månad, det där ödesdigra året, fyllde han tjugofem år, vilket på veckan sammanföll med hans utnämning till löjtnant. Det fanns som vi förstår skäl för Kaxe att fira. Han bjöd in sina närmaste vänner, som samtliga var hans jämlingar i det militära, sånär som en grad upp och ner, till en fest på regementets

officersmäss. Dagen efter mindes ingen vad man ätit och inte vad man druckit heller, men man mindes att, när festen vid midnatt varit på sin kulmen, hade löjtnant Kaxe klivit upp på smörgåsbordet mitt i salen och utbringat trefaldiga leven för, i tur och ordning, Kung Oscar II, svensk ärtsoppa och lagom ljummen Carlshamns punsch. Trots att kamraterna varit tämligen oförmögna att analysera detta uttalande i hela sin vidd, hade man insett att kamrat Kaxe gjort sig skyldig till något förfärligt och oförsvarligt.

Festen på officersmässen hade fått ett brått slut och morgonen därpå var det flera som tänkte i samma banor: Kaxe, Kaxe – vilken vanära – landsförräderi – straffrätt – kanske riks rätt. En nitisk kapten (tillika något bakfull dagofficer) gick till sin närmaste överordnade, som gick till sin närmaste överordnade, som kallade in löjtnant Kaxe till sin expedition, där han (Kaxe) på stående fot fick sin dom: Lämna landet, före detta löjtnant Kaxe!

Så kom det sig att den civile och spik nyktre Haakon R. Kaxe en dag senare satt på ett tåg med en enkel biljett till Arvika. Utan familj (mor och far och en syster), utan bostad och i stort sett pank, gick han nu planlöst omkring på Arvikas gator och bad en bön – han visste egentligen inte till vem – att han skulle hitta en lösning på sina problem. Han ville så gärna intala sig själv att det ändå var skönt att vara fri. Dagen före hade han gjort sig av med alla sina uniformspersedlar och allt annat som hörde det militära till, utom det paret skor som nu trampade svensk mark. Även dessa ville han så fort som möjligt bli kvitt och nu fick hans liv plötsligt en mening igen. Jag har ett ärende på stan, tänkte han. Jag är på väg att köpa mig ett par skor.

Inne i butiken blev han artigt bemött. Det var affärsinnehavaren själv som tog emot och han hade gott om tid, vilket vi ju vet att Kaxe också hade, så samtalet över sko- disken blev både långt och, som det senare skulle visa sig, fruktbarande för såväl kund som köpman. Butikens ordinarie anställda hade fått ny (och bättre betald) plats i Karlstad och detta hade butiksägaren fått besked om först samma morgon och det var anledningen till att han själv stod bakom disken den dagen. Skohandlaren var nu mycket upprörd över anställdas ansvarslöshet i allmänhet och hans egen överlöparens i synnerhet och anförtrodde hela sin besvikelse till sin kund. Denne lyssnade tåligt och höll med och byggde på med egna liknande erfarenheter från andra sidan gränsen.

På frågan om kundens ärende i staden blev svaret att Kaxe, som stark unions- vän beslutat sig för att vända sitt land ryggen och söka sin utkomst bland vänner i Sverige. Detta gjorde starkt intryck på den gamle skohandlaren och när Kaxe vidare förtalt att han varit bodbiträde i en livsmedelsaffär i hemstaden, frågade handlaren rakt på sak, om Kaxe (som ännu inte presenterat sig med vare sig namn eller hemort) kunde

tänka sig att sälja skor i Arvikas äldsta och mest renommerade skoaffär, ett uttalande som förvisso var en överdrift, som många skulle kalla lögn.

Haakon R. Kaxe blev i alla fall på stående fot, i strumplästen, mera formellt erbjuden provanställning och han började bums. Efteråt brukade han gärna berätta om händelsen. Han var road av det faktum att det första han gjorde, när han kom till Arvika, var att köpa sig ett par nya skor, av sig själv. Det var bara en sak jag ångrade efteråt, sa han. Och vad var det? Att jag inte kom mig för att pruta! ☺

Haakon R. Kaxe anpassade sig snabbt i Sverige. Språket var inga problem och sprit befattade han sig inte vidare med. Tvärtom blev han en ivrig förespråkare för nykterhet och så småningom sekreterare i Arvikas IOGT-förening. Efter några månader fick han fast anställning i skoaffären och mycket hände under de närmaste åren, ingenting dock av betydelse för denna berättelse.

Många år senare, som nybliven ägare till skoaffären, annonserade Haakon R. Kaxe om bekantskap (och ev. äkt.) i Aftenposten, fick kontakt med den tio år yngre, Rejdun Hansen, som kom till Arvika och välkomnades med löfte om nya skor redan samma eftermiddag. Efter tre månaders trolovning friade Håkan Kaxe (som han numera kallade sig). Fästmän svarade ja och det blev bröllop i kyrkan och spritfri baluns på IOGT-logen.

Familjen Kaxe levde sedan i god harmoni och kunde leva gott på inkomsterna från Arvikas mest renommerade skoaffär, vilken förblev i Håkan Kaxes ägo så länge han levde. 1918 föddes familjens första barn, som fick heta Aase Sigun. Fast det fick hon ju förstås inte, när allt kom omkring. Jäntan må väl för Fanken vara svensk, sa Håkan, så hon blev döpt till Åsa och när hon vuxit sig större ville fadern att hon skulle skriva sitt namn Åsa S. Kaxe. Det var bara en fix idé han hade, sa han. Sonen föddes 1920 och han fick heta Rejdar V. Kaxe, men det vet vi ju redan. Fadern berättade aldrig för någon, i detalj, varför han kommit till Arvika på sensommaren 1905.

Rejdar V. Kaxe var tjugosex år gammal och ogift - men förlovad med Astrid, sjuksköterska i Karlstad. Hans fritidsintressen var musik, litteratur och idrott (fotboll och bandy). Redan som tonåring hade han fått sin första gitarr och under gymnasie- och seminarie- tiden i Karlstad hade intresset utvecklats. Hans vis- tolkningar till eget ackompanjemang hade varit stående inslag i kabaréer och soaréer i skolans regi. På seminariet hade han dessutom varit ledare för Kaxes Trio (som senare kallades Kaxes rätt och slätt), med en något ovanlig uppsättning instrument: tramporgel, fiol och gitarr. När Kaxe uppträdde ensam var Evert Taube och Birger Sjöberg hans favoritkompositörer, men han skrev också egna visor, av vilka "Älven rinner klar och ren" blev känd även utanför Värmland.

Kaxe läste mycket, såväl gammal som nyare litteratur och bland allt han läst, klassade han tveklöst August Strindberg som den främste. Ingen kunde få läsaren att känna sig så närvarande bland de människor och i de miljöer som skildrades, menade han. Väl medveten om att vare sig Strindberg själv eller förståsigpåarna tyckt att *Hemsöborna* varit något mästerverk, uppskattade han denna bok mest. Han mindes vilken fascinerade upplevelse det varit att läsa den romanen första gången. Han lånade boken av en kamrat på gymnasiet, gick direkt hem till sitt inackorderingsrum i Marieberg, satte sig i sin bekvämaste stol (allting var relativt) och läste boken från pärm till pärm, omedveten om att han den kvällen glömt allt annat runtomkring.

Vad idrotten beträffar så hade Kaxe spelat sin sista fotbollsmatch för Arvika IF söndagen före och när det gällde bandy trodde han nog att det var ett avslutat kapitel för hans del.

Nu satt Kaxe på tåget mellan Arvika och Finnerödja, endast med lätt bagage i tågupén: en liten resväska, en portfölj och gitarren. Han funderade på framtiden. Vart är jag på väg? Vilka människor kommer jag att möta? Vad vill jag uträtta? Plötsligt dyker *Hemsöborna* upp i hans medvetande. För ett år sedan hade han sett den nya filmversionen, med Adolf Jahr, Dagmar Ebbesen, Peter Höglund och Nils Hallberg i rollistan. Förvisso var filmen mycket sevärd, men det var som vanligt: boken var bättre än filmen!

Carlson kom som ett yrväder en aprilafton med ett höganäskrus i en svångrem om halsen. Och här kommer Kaxe, tänkte han, ingalunda med vare sig svångrem eller höganäskrus i min packning, men väl med min gitarr i ett grönt fodral av tålig satäng och den kommer att hänga över min högra axel när jag stiger iland, jag menar stiger av tåget på min destinationsort.

Men vad vill jag verkligen uträtta, vad kan jag påverka, hur ska jag bli mottagen? Med öppna armar? Knappast! Med misstro? Troligt! Vilka var Carlsons drömmar och ambitioner när han kom till Hemsö? Han log och skämdes nästan över att han tänkt på Carlson i så verkliga termer. Vad en romanfigur tänker, det vet ju bara författaren. Kanske inte ens han vet. Vad ville Strindberg med Carlson? Han ville berätta om tidens förändringar. Tänk bara på Esplanadsystemets: *Här rivs för att få luft och ljus.* Fast där handlade det förstås om staden. Man rev alla hus, utan att bygga något nytt. Man skapade en esplanad – en öppning i stadens gytter – kanske för att det skulle bli lättare att andas eller bara för det estetiskas skull.

Vad kommer jag arme, ensamme folkskollärare att riva ner och kommer jag att bygga upp något nytt eller kommer jag bara att skapa tomhet runtomkring mig? Kaxe vaknade till med ett ryck. Det var dags att byta tåg i Laxå.

NYKOMLINGEN

Finnerödja hade, som alla socknar, en styrelse för skolfrågor och den bestod av en ordförande och åtta ledamöter, var och en representerande sin rote. Av tradition innehades ordförandeposten av en pensionerad skollärare och skolrådsledamöterna representerade socknens byskolor, eller om skolan händelsevis blivit nedlagd, sig själva. Den byskola som Rejdar V. Kaxe nu var på väg till hade en skolrådsledamot som hette Edvin Andersson, av alla E. A. kallad. Han hade flera politiska uppdrag i socknen och var bondeförbundare. Fattas bara, lantbrukare som han var. Fast det var inte självklart. Bland Finnerödjans bönder fanns såväl folkpartister som högermän och till och med en och annan socialdemokrat. Lantbrukare och kommunist i en och samma person var däremot mindre vanligt i Finnerödja. Edvin Andersson och hans hustru Linnea hade inte längre några barn i skolåldern men det hindrade inte hans medverkan i skolstyrelsen. Erfarenhet vägde minst lika tungt som innehav av skolpliktiga barn, menade hemmansägare Andersson och fick det medhåll som var nog, för att han skulle kunna sitta kvar på sin post ytterligare en period.

Nu satt Edvin Andersson i sin splitter nya Volvo PV 444, på väg till stationen för att möta den nye skolläraren och det var många tankar som flög genom skolrådsledamotens skalle. Hur är han, den nye? Vad har han för idéer? Man vet ju aldrig vad stadsbor kan hitta på. Med den gamle var det ju så lugnt och bra. Om han bara fick sin ved sågad och kluven i lagom stora trån på sensommaren och golvet i skolsalen fernissat och fint inför varje termin, så var han nöjd. Några reparationer i lärarens lägenhet hade det inte varit tal om på flera år. Ja, det var ju det där fönstret som en vårdslös skolunge hade slagit sönder, men sånt var ju bagateller, ja reparationen alltså. Händelsen i sig visade bara att barnen inte fick lära sig att veta hut längre. Men hur skulle det bli nu? Skulle han ha fordringar på förbättringar, den nye? Men det lönar sig inte att fundera på det, tänkte han. Det är nog bäst att vänta och se.

Det var fem personer som steg av tåget i Finnerödja, men det var inga problem att lista ut vem som var den nye läraren. Edvin Andersson gick främlingen till mötes, lyfte på hatten och hälsade välkommen och efter alla nödiga presentationer och artighetsfraser erbjöd sig E. A. att hjälpa till med bagaget. Rejdar V. Kaxe och Edvin Andersson syntes så gå sida vid sida, den ene med resväska och portfölj i sina händer och den andre med ett grönt kולי, lite valhänt i famnen, eftersom han inte kom sig för att hänga gitarren över axeln. Vad jag skulle säga, jag hade tänkt att vi skulle hälsa på styrelseordföranden och kyrkoherden, sa Edvin Andersson, när de satt sig tillrätta i bilen. Kaxe nickade, som tecken på instämmande och förståelse och strax därefter knackade man på hos först den ena och sedan den andre, blev stående en stund och sedan sittande, i samspråk om skolan och kyrkan i en salig blandning, lite mera om skolan hos den först nämnde och betydligt mera om kyrkan hos den senare. Kaxe förvånade sig över att ingen hörde sig för om hans egna förhållanden

men, tänkte han, det kanske var ett tecken på artighet, att inte beröra privata frågor så här första gången.

Kaxe hade, som vi vet, än så länge bara sitt handbagage. Övriga tillhörigheter, inklusive en lättviktsmotorcykel av märket Huskvarna, skulle komma i särskild transport med bil dagen efter, direkt till skolhuset. Jag åker ner en dag i förväg och ser hur landet ligger, hade Kaxe resonerat och här var han nu på väg till det pensionat, där han skulle tillbringa sin första natt i Finnerödja. Efter besiktning och gillande av rummet, gick Kaxe ner i matsalen, där en måltid för pensionatsgästen och hans värd (tillika ansvarig för den nota som förväntades), Edvin Andersson, var uppdukad. E. A. hade inte tagit reda på om det var brukligt att styrelsen stod för sådana här utlägg. Han hade självt tagit initiativet och blev det invändningar och avslag hade han nog råd att betala med egna medel.

Under måltiden kunde Edvin Andersson och Rejdar V. Kaxe tala helt ostört med varandra och nu lyssnade E. A. intresserat på Kaxes kortfattade resumé över sitt liv. E. A. på sin sida av bordet, tyckte det var ett gott tillfälle att berätta några händelser från bygden, sådana som varje Finnerödjabo kände till och som (enligt E. A.) även blivande sockenbor borde bli bekanta med. Han var en god berättare, om än något omständlig, och den närmaste timmen (medan man drack sitt kaffe på maten) hann E. A. berätta en del episoder som spände från händelser på Skagersholm och Ramsnäs förr i tiden, till beskrivning av några så kallade original i bygdens moderna historia. Han var noga med att inte nämna några av dessa personer vid namn, särskilt om de fortfarande var i livet. Han sträckte sig så långt att han kallade en något förstånds-handikappad gosse (numera vuxen) för *en viss värdshusvärdinnas olycklige son*, då han berättade att damen ifråga lärt sin son att bemöta oönskade gäster med orden: *Finns inte en droppe, tog slut igår!* Det här blev ett talesätt och någon behagade skämta med värdinnan och sonen. Medan utskänkingslokalen var full av gäster gick han fram till disken och sa, högt och tydligt: *Kyss mig i arslet!* Sonen svarade då genast: *Finns inte en droppe, tog slut i går!* E. A. förtydligade att historien ingalunda hade utspelat sig på det välskötta pensionat de just nu bevistade. Kaxe skrattade artigt och när Edvin Andersson halvt om halvt bad om överseende med sin fräckhet, förklarade Kaxe att han hört värre saker hemma i Värmland – och roligare (tänkte han tyst).

Framåt kvällen tog Rejdar V. Kaxe en promenad i tätorten. Han kände ingen och ingen kände honom, fast ryktet hade gått och alla visste vem främlingen var. Där har vi den nye skolläraren, vad snygg han är, viskade yngre damer bakom hans rygg. Vad smått allting är, tänkte läraren. Han gick tidigt till sängs den kvällen.

Rejdar V. Kaxe hade avböjt Edvin Anderssons erbjudande om skjuts och i stället tagit taxi till sin skola tidigt på morgonen, eftersom det var mycket som skulle uträttas den dagen. Som avtalat kom skolrådsledamoten

klockan elva och såväl skolhuset som uthusen synades. E. A. skrev i sin anteckningsbok att husen befanns var i nöjaktigt skick, ett betyg som Kaxe nickade ja till, eftersom han hade bestämt sig för att vara mycket måttlig i sina krav innan han blivit varm i kläderna. Han hade rent av förbjudit sig själv att ens antyda några klagomål den första tiden. Skolrådsledamoten gick hem till sig för att dricka elvakaffe och läraren satte sig på en bänk och bläddrade förstrött i en veckotidning som råkade ligga kvar i huset. Edvin Andersson kom snart tillbaka, för att vara på plats och till hjälp, om det behövdes och klockan ett kom det lilla flyttlasset från Arvika, med en ungarlyslys fåtaliga föremål på flaket och fästmon, med flyttgröten i famnen, framme hos chauffören.

Rejdar hade fått behålla sitt pojkrum i föräldrarnas hus hemma i Arvika genom åren och det var i huvudsak inventarierna från det rummet som nu förflyttades till Finnerödja, tillsammans med en del tavlor, gardiner, mattor, köksutrustning, en elektrisk grammofon, en radioapparat, böcker, en lättviktsmotorcykel, en trampcykel och annat. Kaxe beslöt sig för att tills vidare bara använda ett rum och köket på bottenvåningen i den lärarlägenhet som fanns i skolhusets östra ände. När alla saker från Arvika kommit på plats såg det ändå lite halvtomt ut, men det skulle säkert ordna sig med tiden, tyckte han. Är man värmlänning, så är man, sa han till Edvin Andersson, som funderade på detta uttalande, utan att riktigt förstå vad Kaxe menat.

På kvällen, när läraren blivit ensam igen, satte han sig i den lilla berså som låg strax intill köksingången och improviserade lite förstrött på sin gitarr, medan han funderade på än det ena, än det andra. Vad trodde han om framtiden? Jo, han hade nog rätt den där gamle engelske tänkaren, vad han nu hette - kanske Locke? Han som menade att framtiden inte var vad den hade varit. Det var väl förresten han som sa att människor föds som oskrivna blad och bara kan lära sig av erfarenhet.

Vad har jag, oerfarne Kaxe, att komma med? Vilka kunskaper kan jag förmedla till de pojkar och flickor jag ska umgås med det närmaste året? Det fläktade lätt, inga myggor hade ännu synts till och svalkan kändes skön, efter den mycket varma dagen. Solen var på väg ner och nu kom Kaxe på sig själv med att sitta och ta det ena moll- ackordet efter det andra på gitarren. Bort det, upp med hakan, tänkte han och intonerade i stället Birger Sjöbergs "Den första gång jag såg dig". Mycket lågmält, för att inte störa närmsta grannarna, som visserligen bodde en bit bort, sjöng han:

Den första gång jag såg dig, det var en sommardag, på förmiddan, då solen lyste klar och ängens alla blommor av många hundra slag, de stodo bugande i par vid par.

Som han satt där ringde telefonen. Det var Kaxes företrädare och han måste, som han sa, fatta sig kort (växeln skulle ju strax stänga), men välkommen ville han önska och en sak till: på vinden, i en papplåda med

träull, ligger det någonting som förhoppningsvis skall komma efterträdaren väl till pass. En välkomstpresents, så att säga.

HÖSTTERMINEN

Skolsalen var nystädad och fräsch och Rejdar V. Kaxe, den nye folkskolläraren, stod på skolgården, beredd att ta emot sina tjugo elever: Sex till den sjätte klassen, lika många till den fjärde och åtta till den andra. Skolan, som formellt kallades B 3, hade intagning vartannat år, så nästa läsår skulle sexorna vara utflugna (sjuårig folkskola skulle införas först något år senare), en ny klass vara kommen till småskolan, tvåorna vara flyttade till tredje klass och fyror till femte. Tre klasser, i samma skolsal, skulle undervisas av samme lärare, samtidigt. Skolan låg strax intill ett vägshål och läraren kunde nu se eleverna strömma till från tre håll. Väl inne i skolsalen tog eleverna bänkarna i besittning lite hur som helst, eftersom de ännu ej fått veta hur det var tänkt med placering i skolsalen. Sitt var ni vill så länge, sa läraren. Senare ska ni få bestämda platser.

På svarta tavlan hade läraren skrivit: Välkomna till höstterminen! Er nye lärare heter Rejdar V. Kaxe. Kalla mig Magistern!

Efter upprop, psalmsång, kort andakt och ännu en psalmvers, med magistern vid orgeln, var det dags för den första lektionen, fast inte riktigt. Läraren, i vit kortärmad skjorta (utan slips) och mörkt grå byxor, stod framme vid katedern och tittade ut över salen.

Efter att ha gjort en gest om tystnad i klassen sa han: Vet ni möjligen, mina vänner, vad demokrati är? De yngsta eleverna såg fullständigt oförstående ut och de äldre blev också förbryllade. Nog hade den gamle läraren ställt många konstiga frågor, men han hade aldrig kallat dem vänner och det där ordet hade de ingen hum om. Magistern fortsatte: Jo, förstår ni, demokrati är ett grekiskt ord. Vet ni var Grekland ligger? En femteklassflicka räckte upp handen och såg att läraren nickade mot henne, så hon reste sig ur bänken och svarade: I Medelhavet, tror jag! Var så god och sitt, det var ett bra svar, sa läraren. Kanske skulle man säga att Grekland ligger, snarare vid än i Medelhavet. Men det är inte viktigt. Nå, demokrati är ett sätt att bestämma. Vem bestämmer hemma hos er?

Nu såg eleverna riktigt osäkra ut. De tittade sig omkring för att få klarhet i om någon vågade svara, men ingen räckte upp handen. Får ni bestämma hemma? Nu vinkades det från nästan alla bänkar. Hemma hos oss, sa en pojke i tredjeklassen, är det pappa som bestämmer ute och mamma inne. Ja, men det låter ju som en bra fördelning, sa magistern.

Efter en stunds prat om motsatsen till demokrati och annat, fortsatte han: Nu ska jag ge er ett exempel på – och så skrev han ordet DEMOKRATI på svarta tavlan. Vilka av oss vill att vi tar en rast nu, trots att det återstår tio minuter av den här lektionen? Alla räckte upp sina händer. Här har kommit ett förslag, sa han, att vi ska ha rast. Det tycker magistern också

och nu har vi gemensamt bestämt om detta. Det kallas demokrati! Han riktade sin pekpinne mot ordet på svarta tavlan. Jag bestämmer däremot ensam att vi börjar igen om tjugo minuter och då ska vi tala lite mera om detta, avslutade läraren.

Kaxe var spontan till sin natur och det där med demokrati hade bara kommit för honom, medan han läst innantill i det där trista häftet med *Lämpliga texter för folkskolans morgon- andakter*. Hur ska jag komma iland med detta? Eleverna lekte datten ute på skolgården och det var ett himla liv, tyckte Kaxe, så han stängde ett av fönstren. Nu tror kanske den där stojande ungskokken där ute att de ska få vara med och bestämma i skolan. Får skolstyrelsen nys om att jag sprider sådana idéer så blir jag troligen inte gammal här. Jag måste nyansera mig. Jag borde nog ha tänkt igenom det där innan. Så ringde han in eleverna till nästa lektion.

Jag vill göra klart att i skolan är det faktiskt magistern som bestämmer! Det har kungen bestämt, fast kungen bestämmer ju inte (tänkte han för sig själv) ja, man säger ju att kungen bestämmer, men det är i själva verket regeringen som bestämmer och så säger kungen det som regeringen sagt till honom att han ska säga. Regeringen är demokratiskt vald, fast det är den ju inte (tänkte han igen för sig själv), så han tvekade, men fortsatte: folket i Sverige röstar och bestämmer vilka som ska sitta i riksdagen och sedan diskuterar riksdagsmännen med varandra och så enas de så småningom om vem som kan tänkas bli statsminister. Riksdagens båda talmän talar sedan med varandra och kommer överens om, vem som ska få den äran att prata med kungen. Det blir kanske andra kammarens talman som ska göra det och då ringer han på sin telefon till slottet och säger: God dag, god dag, Ers Majestät, skulle Ers Majestät vilja vara så vänlig att meddela, vem vi har enats om att ni ska föreslå som kandidat till statsministerposten och kungen, som nu för tiden är villig att samarbeta, han säger, att det beslut de redan fattat är precis hans egen mening i frågan. Så bra, säger talmannen och så ber han att Hans Majestät ska hälsa så gott till alla kungliga högheter, främst kronprinsen och kungen - som också vill vara artig - ber om sin hälsning till alla redlige riksdagsmän i båda kamrarna. När statsministern, så småningom, väl blivit vald, är det han som väljer ut de människor som ska hjälpa honom att bestämma om alla viktiga saker i Sverige. Det här ska vi tala mera om längre fram, avslutade läraren. Han fick anledning att återkomma fram på hösten när en ny statsminister skulle utses i Sverige, efter Per Albin Hansson.

Nu ska ni få vara med och bestämma lite i skolan, sa läraren. Men för att det ska fungera måste vi utse någon i varje klass som talar för hela klassen. Förstår ni? Ni funderar på vem ni vill ha. Sedan måste ni ju prata med varandra, så att inte den pojke eller flicka som blivit utsedd hittar på egna saker att säga, sånt som bara han eller hon tycker. För att det ska bli lättare för er att samtala klassvis, föreslår jag att vi flyttar skolbänkarna, så att ni sitter närmare varandra. Klass fem får disponera den tredjedelen av

salen. Läraren pekade mot hörnet till höger. Klass tre får en tredjedel på andra sidan och här framme sitter ettorna.

Han ritade planlösningen på svarta tavlan, för att alla skulle förstå vitsen med att sitta mitt emot varandra, så att de såg varandra framifrån, så att säga. Sätt igång! Hjälp åt, två och två, eller fler om det behövs, att lyfta bänkarna. Nu utbröt en stor oreda, men efter några diskreta pekpinneanvisningar hit och dit kom de tre grupperna på plats. Själ gick Kaxe runt i salen och han stannade till vid den ena väggen och den andra och gillade vad han såg. Sedan ställde han sig strategiskt mitt i salen och sa: Nu kan ni börja diskutera vem ni vill ha som klassens språkrör. Ännu ett nytt ord för eleverna att förstå. Han gick fram till svarta tavlan och skrev: SPRÅKRÖR. Nästa lektion ska vi ha val! Då ska ni skriva på en lapp, vem ni vill ha till språkrör för klassen.

Under rasten var barnen så tagna av nyordningen i skolan att de knappt kom sig för att leka. De stod i små klungor på skolgården, pojkar och flickor var för sig, och viskade med varandra. När de kom in igen hade magistern klippt till papperslappar, alla ungefär lika stora, som han delade ut, en till varje elev. Han såg sedan hur de kupade sin händer för att skymma namnen som plitades ner på lapparna. Under uppehållet hade läraren varit uppe på vinden och hämtat tre tomma blomkrukor och instruerade dem: När ni är klara ska ni vika ihop era valsedlar och lägga dem i de här valurnorna!

Rösträkningen var avslutad. På svarta tavlan skrev magistern tre namn under rubriken språkrör. Han hade inte gett sig in på så komplicerade saker som enkel och kvalificerad majoritet (som han knappt behärskade själv), men det visade sig att en pojke fått mer än hälften av rösterna i femteklassen. I trean blev också en pojke vald, trots att han bara fått tre röster och bland de yngsta uppstod den intressanta situationen att två elever – en pojke och en flicka – fick fyra röster var. Magistern förklarade att det fanns två lösningar på detta problem, nyval eller lottdragning och eleverna röstade, med klar majoritet, för lottdragning och nybörjarna fick en flicka som språkrör. o, det finns nog hopp för kvinnorna, tänkte Kaxe, om de bara har lite tur.

Efter frukostrasten följde man schemat. Första timmen skrev de äldsta välskrivning, medan de mittemellan räknade multiplikationstabell och de minsta övade innantilläsning och timmen därpå var det tvärtom, eller samma sak, fast med nya uppgifter och över alltihop höll magistern ett vakande öga, tills det var dags att säga: Slut för idag, tack för idag!

Som alla skolbarn, i alla skolor, på alla ställen, i alla tider, blivit tillfrågade vad nytt de lärt sig i skolan, ställdes också dessa barn inför den frågan efter höstterminens första dag, men den var nog inte så lätt att besvara. Åtminstone inte med några få ord. Många år senare, på ett möte om skoldemokrati, påpekade Kaxe stillsamt, att medbestämmande i skolan, det prövade vi faktisk så smått redan på fyrtioalet.

Någon vecka senare kom skolrådsledamoten Edvin Andersson, som av en händelse, och tittade in i skolan. Han kände inte riktigt igen sig i skolsalen och läraren frågade: Nå, vad anser herr Andersson om den nya möbleringen? E. A. tyckte det såg mera ut som ett kafé än en skolsal och han svarade något undvikande: Vad jag skulle säga, det ser annorlunda ut! Sedan föll hans blick på golvet och hans ansikte fick drag av ledsamhet. Jo, herr Kaxe, vad jag skulle säga, det nyfernissade golvet. Alla dessa repor - redan efter en vecka!

Dagarna, veckorna och månaderna gick. Rejdar V. Kaxe delade sin tid mellan skolan och sin fästmö samt i någon mån sina föräldrar. Minst varannan vecka tog han tåget till Karlstad på lördagseftermiddagarna och återvände till Finnerödja kvällen därpå. Någon enstaka gång använde han sin lättviktare hela vägen till Värmland, men oftast stod den, eller hans velociped, parkerad under ett tak vid järnvägsstationen över veckosluten.

På vardagarna, när skolan var slut, for han till pensionatet i tätorten och åt en stadig middag. Frukost lagade han i sitt eget kök och lunch (som han kallade målet mitt på dan) intog han också hemma i skolan, medan eleverna åt sina smörgåsar i andra änden av byggnaden. Turerna till tätorten skedde oftast med cykel, eftersom det var ett bra sätt att hålla kroppen någorlunda i form, menade Kaxe. Han hade ännu inte tagit kontakt med idrottsföreningen. Troligen var han kvalificerad nog att spela både fotboll och bandy där, men det fick anstå till året efter, eftersom han hade så mycket annat runtomkring sig.

Efter rivstarten i skolan vid höstterminens början låg den nye läraren lägre ett tag, men han visste vad han ville och successivt genomfördes förändringar, som knappt märktes från den ena veckan till den andra, men var tydliga nog, när man såg tillbaka efter en tid. Läraren hade möten med språkrören en gång i månaden, inne i bostaden, medan de andra eleverna fick sköta sig själva.

Den där nya möbleringen i skolsalen blev mycket lyckad. Någon månad efter skolstarten, direkt efter andaktssamlingen på morgonen, kungjorde läraren att det skulle bli förtroendeomröstning i frågan om skolsalens möblering. Jag ber er att räkna upp en hand, om ni vill flytta tillbaka bänkarna och sitta i rader som förr. Ingen hand räcktes upp. Om jag frågar så här: Vilka vill sitta som nu, bara för att det är arbetsamt att flytta skolbänkar? Fortfarande ingen hand i luften. Då frågar jag: Vill ni sitta kvar, så som ni nu sitter? Tjugo händer vinkade nu ivrigt och läraren såg mycket nöjd ut, när han sa: Vi har nu genomfört en - han gick fram till svarta tavlan och skrev: FÖRTROENDEOMRÖSTNING.

Ni har just gett mig, er lärare, förtroendet att fortsätta arbetet här i skolan. Om era föräldrar frågar hur det var i skolan idag, kan ni lugnt svara: Det gick så bra. Vi fick sitta kvar allihop!

Rejdar V. Kaxe spelade orgel någorlunda bra, men som vi vet var han mycket bättre att hantera en gitarr. En morgon överraskade han sina elever med att inte sätta sig vid tramporgeln. I stället hängde han på sig sin gitarr, satte sig på en stol mitt i salen och sjöng:

Jag väntar vid min stockeld medan timmarna skrida, medan stjärnorna vandra och nätterna gå. Jag väntar på en kvinna från färdvägar vida den käraste, den käraste, med ögon blå.

Jag tänkt mig en vandrande snöhöljd blomma och drömde om ett skälvande, gäckande skratt. Jag trodde jag såg den mest älskade komma genom skogen, över hedarna en snötung natt.

Glatt ville jag min drömda på händerna bära genom snåren dit bort, där min koja står, Och höja ett jublande rop mot min kära. Välkommen du som väntats i ensamma år.

Jag väntar vid min mila medan timmarna lida medan skogarna sjunga och skyarna gå. Jag väntar på en vandrerska från färdvägar vida den käraste, den käraste med ögon blå.

När Kaxe lagt ifrån sig gitarren blev det mycket tyst i skolsalen. Eleverna tittade under lugg på varandra och visste inte riktigt hur de skulle bete sig. Stämningen var fortfarande lätt förtrollad, när språkröret för femte klassen reste sig ur sin bänk och sa: Tycker ni inte att vår magister ska ha en stor applåd? Troligen är detta första gången i historien som en enkel folkskollärare får applåder efter en morgonandakt, tänkte Kaxe. Men här sitter jag och drömmer. Åter till plikterna och reglementet! Herren välsigne eder, mina vänner och bevare eder. Amen!

Kaxe hörde inte av några klagomål på grund av sitt egenmäktiga sätt att hålla morgonandakt i skolan, inte ens när han kom med en än större överraskning. Den gången hade han riggat upp sin grammofon på katedern, när skolbarnen samlades på morgonen. Idag ska jag spela en grammofonskiva för er, sa han. Var så goda! Och så fick eleverna lyssna på Alice Babs sjungande *Swing it, magistern*. Många var redan bekanta med melodin, men att höra den sjungas där, som början på en skoldag, var märkvärdigt så det förslog. De båda nämnda episoderna inträffade på lördagar. Kaxe ville markera att det borde vara något utöver det vanliga då. Men även de andra morgnarna var andakterna annorlunda. Kaxe tyckte det var tråkigt att se eleverna sitta och halvsova i sina bänkar, medan han mässade de texter som Skolöverstyrelsen rekommenderade, så han hade bestämt sig för att pröva något mera intresseväckande.

Av en slump hade han hittat två böcker av en författarinna som hette Evy Fogelberg, där hon berättade om Matilda Wrede, en finsk grevinna, som levt och verkat bland ryska krigsfångar, efter den ryska revolutionen. Han hade själv blivit mycket berörd av dessa berättelser och hela den hösten portionerade han ut Matilda Wredes upplevelser i avsnitt, lagom långa

att passa in i schemat. Eleverna satt som tända ljus och Kaxe visste att han träffat mitt i prick.

Den första snön hade kommit i mitten av oktober. Nu, i början av december, hade skolbarnen definitivt bytt sina cyklar mot skidor och sparkstöttingar, Kaxe hade ställt in sin lättviktare för säsongen och skolrådsledamoten Edvin Andersson hade lastat in snökedjorna i bilens koffert, bara utifall att. Tre veckor till – sedan väntade jullovet. Läraren frågade eleverna om de brukade göra något särskilt, ha någon fest eller så före jullovet. Jo, den sista veckan hade det nog stått en julgran i skolsalen, fick han veta och man hade sjungit några julsånger och sista dagen före jullovet hade den gamle magistern läst en dikt om tomten och så hade alla barn gett varandra en julklapp och så hade man gått hem.

Kaxe tyckte att han redan ändrat på så mycket under terminen, att det troligen var klokt att behålla den tradition som redan var skapad på platsen. Det blev en julgran, den gamla vanliga tomtedikten, de gamla vanliga julsångerna och klappar och önskningar om god jul.

Läraren åkte till Värmland och stannade där i nästan tre veckor. Nyårsaftonen firades med fästmän på stadshotellet i Karlstad. Där i foajén, strax före midnatt, höll Kaxe ett tal till sin kvinna som han avslutade med:

Jag friar inte för giftermål, kära Astrid. Får jag däremot, på tro och loven, även fortsättningsvis vara din egen, mellan Värmland och Västergötland ambulerande oäkta hälft, så mottag denna ring som tecken på vårt ogudaktiga förhållande, vilket blott döden kan upplösa.

Champagnen och den allmänt uppsluppna stämningen runtomkring fick dem båda att fnittra högljutt, båda av lättjefull lycka men han, även av det faktum att han fått till ännu ett tal, så högtravande, att Kungliga Skolöverstyrelsen skulle godkännt det utan förbehåll, åtminstone vad formen beträffade.

Vad samma styrelse skulle tyckt om innebörden i talet ville han inte tänka på. Astrid svarade förresten ja, om någon undrar och medan domkyrkans klockor hördes ringa in det nya året där ute återgick paret Kaxe till dansen under girlangerna där inne i festsalen.

VÅRTERMINEN

Nu hade redan mer än halva vårterminen gått. Snön låg bara fläckvis kvar och det var ljust när eleverna kom på morgonen och ljust när de gick hem. Rejdar V. Kaxes rutiner var desamma som hösten innan, han pendlade flitigt mellan Finnerödja och Karlstad och i skolan gjorde eleverna de framsteg som förväntades. Stämningen var god och läraren

fortsatte då och då att överraska barnen med en och annan nymodighet, särskilt på lördagarna.

En söndag, strax före påsk, var Kaxe kvar i Finnerödja och blev bjuden till skolrådsledamoten på middag. Redan tidigare hade läraren varit gäst hos herrskapet Andersson, men då bara på enklare kaffebjudningar. Kaxe bestämde sig att promenera, eftersom väglaget var som det var och han kom punktligt klockan två. Efter diverse krusande hit och dit satte man sig till bords. Det var planerat att dottern i huset – Maria (23) – skulle vara hemma på besök, men hon hade fått förhinder, så man var bara tre vid bordet. Edvin Andersson hälsade Kaxe välkommen och fortsatte: Vad jag skulle säga, kan herr Kaxe tänka sig en liten klar till maten? Och det kunde Kaxe.

Söndagssteken smakade förträffligt och samvaron var angenäm, som gästen sa i sitt korta tacktal. När måltiden avslutats satte sig herrarna, medan fru Andersson skötte sitt i köket, i det rum som E. A. kallade sitt kontor. Han bjöd på konjak och cigarrcigaretter och deras samtal handlade om skolan, vårbruket, kommunalpolitiken och annat som var aktuellt i socknen.

Så började Edvin Andersson kränga och krångla med både armar och ben i sin länsstol och han hummade lite mer än vanligt, innan han tog till orda: Jo, vad jag skulle säga, det är en sak jag ville beröra, herr Kaxe, så här mellan fyra ögon. Läraren anande vad som komma skulle och, för att göra det lite lättare för skolrådsledamoten, avbröt han denne med: Jag vill gärna höra, vad herr Andersson har att berätta, men innan det, har jag ett förslag. Tycker inte, herr Andersson, att det skulle vara enklare att samtala om vi la bort titlarna? Jag heter Rejdar, som du vet. Edvin Andersson höjde genast sitt glas och bejakade förslaget med: Det har jag väntat på länge. Tack ska du ha – Edvin heter jag och sedan ropade han in sin hustru Linnea till kontoret, för att också hon skulle bli du och bror, nej det kunde hon väl knappast, men du i alla fall, med läraren.

Lite överrumplad hade nog E. A. blivit, trots allt, så det tog en stund innan han fick tag i den där tråden igen, men nu nystade han vidare: Jo, vad jag skulle säga, herr, jag menar Rejdar, det talas i bygden och låt mig genast göra klart att det inte är min uppfattning jag uttrycker. Det talas om att du inte lever upp till det föredöme du som lärare borde vara. Ryktet löper att du sammanlever med din fästmö i Karlstad, utan att vara gift. Många moralens väktare här i socknen, med kyrkoherden i spetsen, menar att det skulle vara opassande och, som sagt, föga föredömligt. Jag vill tillägga, att jag anser dig vara en utmärkt lärare och oss emellan sagt struntar jag blankt i vad du gör på din fritid, så länge du sköter ditt arbete.

Kaxe satt lugnt i besöksstolen och när det blev hans tur, fimpade han cigarrcigaretten, lutade sig tillbaka och sa: Edvin, min vän, jag uppskattar att du har en egen uppfattning i den här frågan. När det gäller dessa

rykten, kan jag bara bekräfta att det som sägs är sant. Jag lever ett gott liv tillsammans med min kära Astrid. Vi är inte gifta. Men jag tänker så här: Det är bättre att leva lycklig med sin kvinna, utan att vara gift, än att leva olycklig, utan den kvinna i huset, med vilken man är gift. Detta, min käre Edvin, får du gärna hälsa till kyrkoherden nästa gång ni möts. Jag tror att han förstår vad jag menar.

Veckan efter, över påskhelgen, kom Astrid och bodde hos sin Rejdar i ett rum och kök i skolans lägenhet och under påskdagens högmässa sågs paret Kaxe sitta hand i hand, långt framme i kyrkan, medan kyrkoherden i sin predikstol talade varmt om synders förlåtelse.

Den våren fattade Rejdar V. Kaxe beslut om vissa saker som gällde hans eget liv. Fotbollen fick vara. Jag har nog lagt fotbollsskorna på hyllan för gott, tänkte han och beträffande arbetet: när han fått platsen som lärare i Finnerödja, hade han tänkt sig en period på ett år, kanske två, för att sedan återvända till Värmland, men han trivdes synnerligen väl med (nästan) alla förhållanden på platsen och nu bestämde han sig för att stanna minst ett år till. Vidare var hans avsikt att skaffa sig en bil, eventuellt begagnad, för att resorna till Värmland skulle bli enklare och bekvämare. Körkort hade han redan tagit på Värmlands (cykelburna) Infanteriregemente, så det behövde han inte tänka på. Och så var det lägenheten i skolan. Den började kännas trång, så nu planerade han att använda rummen på övervåningen också. Till hösten åker jag till Älgårås och skaffar möbler och gardiner, tänkte han – och så blev det. Men först skulle vårterminen avslutas.

Eleverna satt i sina gruppvis placerade bänkar, finkladda och nykammade. På långbänkar, utmed väggarna, satt föräldrar i rad och där framme, på tre vanliga stolar, satt skolrådsledamoten, med fru och kyrkoherden (utan fru). Läraren syntes inte till. Han hade visserligen stått i dörren, klädd i slips och kavaj dagen till ära och hälsat välkommen, tillsammans med skolans tre språkrör, vilka skulle vara värdar under den examen som var på gång. Som vi redan vet, tyckte Kaxe om att överraska och nu hade han, i maskopi med eleverna, gjort en plan som strax skulle sättas i verket. När folk började skruva sig utefter väggarna, förklarade femteklassens språkrör att magistern snart skulle komma. Han hade nog fått ett brådiskande telefonsamtal eller något. Jo, förmodligen från sin fästmö, i så fall, muttrade prästen något irriterat.

Fönstren mot skolgården stod halvöppna. Det var rätt så varmt redan, men gardinerna fladdrade lätt och inne i salen var det behaglig temperatur. Så dämpades sorlet och tystnade helt, när man hörde en melodi, på gitarr, utifrån skolgården. Så såg man skolläraren sakta närma sig ingången till salen, från omklädningsrummet, och just på tröskeln började han sjunga, med den något låga, men mycket klara barytonröst som skolbarnen redan många gånger hört och tyckt så mycket om, men som ingen annan i salen hört annat än talas om:

*Här är gudagott att vara / O, vad livet dock är skönt. Hör, vad
fröjd från fåglars skara / Se, vad gräset lyser grönt!*

Så långt kommen i texten, stod läraren mitt i salen. Han slog an ett par extra ackord på gitarren och sjöng vidare:

*Humlan surrar, fjäriln prålar / lärkan slår i skyn sin drill och ur
nektarfyllda skålar / dricka oss små humlor till.*

Här reste sig alla skolbarnen och sjöng de fyra raderna tillsammans med läraren ännu en gång. Skolrådsledamoten gjorde en ansats att applådera, men när han såg kyrkoherden sitta bredvid med händerna fortsatt hårt knäppta, viftade han istället bort en obefintlig fluga framför sig. Kaxe hade tvekat, när han diskuterat med barnen om examensupplägget, men fått gott stöd om att inleda examen just så som nu skett. Men passade det att sjunga en Wennerbergs- glunt i skolan på avslutningsdagen, med kyrkoherden där, om inte annat? Nej, det gjorde det nog inte egentligen, men tog man den som första programpunkt, skulle den kanske vara glömd, när allt annat därefter skett enligt gamla invanda och av Skolöverstyrelsen godkända rutiner.

Läraren höll ett par låtsaslektioner med klasserna, efter det mönster som vanligtvis skedde i skolsalen, med rast emellan och sedan kyrkoherden sagt några väl valda ord och välsignat såväl tillställningen som alla närvarande, var det skolrådsledamotens tur:

*Vad jag skulle säga, det är en stor dag. Först vill jag tacka dig
Rejdar! Här blev det paus och en eftertankens kranka blekhet,
vars uttryck var rodnad, spred sig över hans ansikte. Ja, som sagt
var, jag vill tacka magister Kaxe för det arbete han uträttat under
läsåret. När Kaxe kom flygande hit som en främmande fågel förra
sommaren (den formuleringen hade han filat extra på) visste vi ju
inte om det var en flyttfågel eller stannfågel som slog sig ner här.
Nu vet vi att magister Kaxe blir kvar åtminstone ett år till och det
är vi glada för.*

Edvin Andersson tackade därefter, i tur och ordning, den frånvarande snickare från byn som varit pojknarnas slöjdlärare under året och den, ej heller närvarande, sömmerska från tätorten, som hjälpt flickorna tillrätta i syslöjden. De alster, som här finns till påseende, sa skolrådsledamoten, visar med nog så önskvärd tydlighet, att både lärare och elever gjort ett mycket gott arbete.

Efter det att Edvin Andersson äntligen kommit igenom sin lista med personer som var tack värda, för renhållning och annan markttjänst i skolan, inte minst, vände han sig slutligen till kyrkoherden och tackade denne för att han tagit sig tid att komma till denna avkrok av socknen och kyrkoherden log milt, eftersom han kände E. A. och visste att han brukade uttrycka sig så anspråkslöst om den trakt där de nu befann sig.

Sedan blev det förtäring på gräsmattan utanför skolhuset. I skuggan av en kastanj och en lind dukade deltagarna upp sina medhavda kaffetermosar och saftflaskor och bullade upp bakverk för fulla muggar. Skolrådsledamotens fru hade tagit med extra koppar till kyrkoherden och läraren.

När Kaxe senare på dagen låste dörren till skolsalen, fick han syn på den gröna texten GLAD SOMMAR på svarta tavlan. Jo, du Rejdar, tänkte han. Sommaren är välkommen och Fanken, om den inte ska bli gladare än nånsin!

OCH SÅ VIDARE

Sommarlovet lämnar vi åt Rejdar V. Kaxe att tillbringa utan insyn av vare sig skolelever, skolrådsledamot eller kyrkoherde. Han kom i alla fall tillbaka i slutet av juli och faktum är att han kom år efter år och han fortsatte sitt, från högre ort icke sanktionerade, men uppenbarligen tyst medgivna, reformarbete i skolan, men bara så försiktigt att klagomål kunde undvikas.

När det blev bestämt att barnen skulle gå sju år i folkskolan, kom det en småskollärare (kvinnlig) som tog hand om de två lägsta klasserna och småskolan blev inhyrd i en lokal som var just så lagom stor, att en lärarinna och hennes elever rymdes där. Kaxe lärde inte känna damen ifråga, eftersom de praktiskt taget aldrig sågs. Han fick däremot gott om tid att bli bekant med småskolans elever, allteftersom de strömmade in i hans sal, för att sitta där i några år och fördjupa sig i den tidens ämnesflora.

Fänriken i reserven, Rejdar V. Kaxe, blev inkallad till repetitionsövning i Karlstad under sitt andra år i Finnerödja och under den tiden vikarierade en manlig student från Mariestad i skolan. Denne höll ställningarna, men inte mer, under den ordinarie lärarens frånvaro. När Kaxe kom tillbaka från regementet, sa han: Vad jag kan förstå, vet ni inte mer nu än när jag åkte min väg, fast, det förstås: Det man inte vet, har man ju inte ont av. Så det blir nog bra med det.

Edvin Andersson blev så småningom (1950) pensionerad från skolrådsledamotssysslan och började därefter så sakteliga att satsa på nymodigheten att odla jordgubbar i större skala. Han ersattes av en annan småbrukare i samma by (socialdemokrat) som hade hustru och två skolpliktiga barn, båda tillsvidare opolitiska (liksom hustrun). Kaxe blev bara måttligt bekant med den nye, men samarbetet fungerade bra, främst beroende på att Kaxe, av gammal vana, fortsatte att vara måttlig i sina krav på det allmänna. Inga klagomål i onödan och små fordringar förblev hans måtto. Beträffande bostaden tyckte Kaxe att det var onödigt att kosta på där. Inom några år, tänkte han, kommer den här skolan att vara nedlagd och till salu och då kommer den som köper att bygga om alltihop.

Redan länge hade Kaxe, liksom hans kollegor ute i socknen, insett att den där gamla skolformen var dömd att dö inom en inte alltför avlägsen framtid. Det måste till centralisering på skolområdet. Det var de flesta beslutsfattare överens om. En sådan som Edvin Andersson var inte med på noterna i början, men så småningom måste han också inse att en skola, med sådär ett dussin skolbarn, vore föga bärkraftig.

SVERIGE DÅ

År 1950 hade Kung Gustaf V verkat *med folket för fosterlandet* i mer än fyrtio år, men nu var han borta och hans efterträdare, äldste sonen Gustaf VI Adolf, besteg den svenska tronen med föresatsen att *plikten framför allt* skulle gälla framöver. Den nye kungen var visserligen pensionsmässig, mätt med vanliga människors måttstock, men han skulle *bära sin krona lätt* i många år framöver. Det svenska kungahusets tyskvänliga inställning under två världskrig var förbi och den nye kungen var så fläckfri att bara de mest vänsterorienterade ifrågasatte den svenska monarkins framtid. Om inte annat hade Gustaf VI Adolf haft förstånd att hämta sina båda gemåler från Storbritannien och det upplevdes som klart godkänt i de flesta kretsar.

Det var i den här vevan som allt med engelska förtecken verkligen blev inne, inte minst inom den populärkulturella sektorn. Tyskarna fick hålla på att återhämta sig bäst man ville och Frankrike - och alla andra länder nere på kontinenten - var inte heller prioriterade i svenskarnas medvetande. När Europa delades i ett östligt och ett västligt block var Sverige officiellt neutralt, men orienteringen mot väst var ändå tydlig. Amerikas förenta stater (USA), med sina dollar, stod högt i kurs även i Sverige, men NATO då? Nej, inget NATO för det neutrala Sverige! Absolut inte NATO!

Socialdemokraterna och LO (Landsorganisationen) regerade i Sverige och Tage Erlander var statsministern som satt kvar hur länge som helst. Hans trogne vapendragare hette Hilding Hagberg (från 1951) och han var ingen mjåkig vänsterpartist. Nej, han var en äkta, illröd kommunist som hyllade allt som skedde i Sovjetunionen och konsekvent fördömde allt västligt. I opposition mot sossarna fanns det tre riksdagspartier: Högern, Folkpartiet och Bondeförbundet, företrädna av Jarl Hjalmarsson, Bertil Ohlin och Gunnar Hedlund. De fem nämnda herrarna sammanstrålade i en radiostudio vartannat år, när det led mot val. Riksdagsledamöter till andra kammaren valdes vart fjärde år och mitt emellan (på samma sätt som vinterolympiaderna nu för tiden ligger mitt emellan sommarolympiaderna) var det kombinerat landstings- och kommunalval. De där debatterna leddes av självaste radiochefen och ansågs väl inte så underhållande, även om talarkonsten emellanåt firade triumfer. Gunnar Hedlund hade för vana att minst en gång per debatt fälla det berömda uttalandet: *man ska inte sälja skinnet förrän björnen är skjuten*.

Annars var det Erlander och Ohlin som (med all rätt) ansågs vara huvudmotståndarna. Deras återkommande dueller i huvudstadens

Vasapark refererades utförligt i alla dagstidningar. Högern och Bondeförbundet brukade få omkring tio procent vardera i valen och Folkpartiet var riksdagen näst största parti, med i runda tal tjugo procent. Socialdemokraterna ville gärna ha egen majoritet, men ibland fick man lita på kommunisternas nedlagda röster för att få igenom sina förslag. Någon egentlig blockpolitik fanns inte. De borgerliga gav varandra rätt så kraftigt på pälsen (även om björnen inte var skjuten) och allt emellanåt valde Bondeförbundet att gå i koalition med sossarna, vilket väckte förundran, misstro och oro i de partier som inte fick förmånen att sitta med vid konungens konselj bord.

Socialdemokrater och bondeförbundare i nära allians var emellertid inget nytt påfund. Redan på 1930- talet hade man bedrivit så kallad kohandel och regerat tillsammans. En ny sak var att Bondeförbundet sedermera (1957) bytte namn till Centerpartiet. Skämttecknarna älskade i alla fall den där alliansen och särskilt Bertil Almqvist (Bertila) i Aftonbladet frossade i mer eller mindre vågade framställningar av Erlander och Hedlund. Jo, då: Det var samme Bertila som skrev och illustrerade Barna Hedenhös, bland mycket annat.

NYA VYER

När Kaxe bestämt sig för att sluta med fotbollen, som spelare, hade han ungefär samtidigt skaffat sig ett annat fritidsintresse. Det hade nyligen kommit ut en bok som handlade om Finnerödja, en tjock rackare i halvfranskt band. Kaxe hade sett den hos Edvin Andersson, bläddrat lite i den och strax efteråt skaffat ett eget exemplar. Därefter hade han ägnat många eftermiddagar och kvällar åt att cykla runt i socknen och titta på alla de miljöer och lämningar som beskrivits i boken. Han knackade till och med på hos flera personer han sett och läst om i boken. Dessa besök var givande för honom, eftersom han kunde få kompletterande berättelser och lära sig mera om sin nya hembygd.

Det där intresset växte snabbt och han började forska lite på egen hand om socknens äldre historia och senare, hela häradets. Han brukade säga att det var Finnerödjaboken som fått honom att bli intresserad av hembygd över huvud taget. Som stadsbo hade han inte varit nyfiken på sånt, fast han var ju yngre då förstås och han hade brytt sig mer om flickor och om fotboll (och om livet med ibland).

Även om Kaxe slutat att spela fotboll själv, var intresset för sporten kvar. Flera gånger om året åkte han till Degerfors och såg det stolta brukslaget ta emot och emellanåt rent av besegra sådana storheter som IFK Norrköping, Malmö FF och AIK. När det gällde fotbollen på hemmaplan (i tätorten) var det nära att han tackat ja till provspel, då i början. Han hade blivit uppringd av lagledaren, som hört talas om den talangfulle läraren. Kaxe hade då vågat sig på att skämta med denne om en eventuell övergångssumma i form av pengar, när han (lagledaren) helt allvarligt svarat att i det laget fick spelarna nöja sig med en Pommac i

halvtid och ytterligare en efter matchen, men den senare flaskan bara om man sprungit sig svett under andra halvleken. Kaxe gillade skämtet, men det blev ju inget av med fotbollsspel, som vi vet. Skämtet förresten? Det kanske var allvar.

Kaxe gjorde ändå insatser för fotbollen i Finnerödja, då han redan 1949 tog initiativ till en turnering (som spelades flera år i rad), med inbjudan till alla skolor i socknen att delta. Fotbollsintresset i Sverige var på topp de där åren, eftersom det svenska laget lyckats vinna guldmedalj i London-olympiaden 1948. Det var många skolor i socknen, så det blev många matcher att spela på en dag och när Kaxe dessutom, efter samråd med sina demokratiskt valda språkrör, bjöd in flickorna att ha en egen turnering, blev resultatet att sex pojklag och fyra flicklag vågade sig på att ställa upp första gången. Så spelades de cup- matcher som behövdes för att kora Finnerödjas skolmästare i fotboll. Enhetliga tröjor och sånt var det ju inte fråga om, men man använde blå och gula band av tyg - som normalt användes vid brännbollsspel - och det fungerade utmärkt. Idrottsföreningen ställde upp med lån av fotbollar och plan. Denna delades i två mindre fält, genom att man använde mittlinjen som sidlinje för båda de provisoriska planerna och satte upp fyra (mindre än normala) mål vid de ordinarie sidlinjerna. De lärare som hade något hum om fotbollsregler fungerade som domare och de barn som inte deltog i spelet hejade förstås på sina respektive lag. För egna pengar skaffade Kaxe fram en skulptur, utskuren i ren lind av en lokal trä- täljare, känd för sina porträttlika skapelser. I samråd med Kaxe hade denne mästare mejslat fram en figur, vars ansikte inte så lite påminde om Johan Svenzon, Finnerödjabygdens förste skollärare. Kaxe, som läst om denne i Finnerödjaboken, fann det komiskt att den forne ambulerande läraren, nu i modell av trä, fick bli vandringspris i skolornas fotbollsturnering.

Många fattade inte alla sammanhangen, men strunt i det. De som vann priset första året (gissa vilka) placerade stolt sin figur på en liten hylla, enkom för detta ändamål, tillverkad av en slöjdlärare/snickare. Trofén var väl synlig från alla skolsalens grupper av bänkar. I en annan av socknens skolor stod flickornas vandringspris, ganska likt den nyss beskrivna, bara lite mindre i storleken och med drag av en kvinna som mycket väl kunde ha varit skollärens hustru, om han nu var gift vill säga. Det framgick inte av hembygdsboken.

Rejdar V. Kaxe följde naturligtvis vad som hände i Sverige och i världen. Han fick sådana nyheter främst från radion och sin dagliga tidning, Dagens Nyheter. Radion brukade stå på medan han lagade och åt sin frukost. Tidningen kunde han, som alla andra, ta del av först sedan posten kommit och han brukade skumma rubrikerna under lunchen och, om han inte hade viktigare saker för sig, läsa tidningen mera noggrant på kvällen. När han återvänt från pensionatet var rutinen att slå på radion, lyssna på musiken i grammofontimmen mellan sex och sju och samtidigt läsa tidningen. På morgnarna var det egentligen bara nyheterna från TT

han lyssnade på, men på lördagsmorgnarna, när Sigge Fürst och kompani underhöll i Frukostklubben, hörde han på med behållning.

Hans så kallade morgon- andakter brukade ju vara lite mer annorlunda än vanligt på lördagarna och en gång gick han direkt från Frukostklubben i sitt kök, in i skolan och satte igång en skolans egen Frukostklubb med: *God morgon, god morgon, hör fåglar sjunga glatt god morgon, god morgon i kör!* Kaxe var en duktig imitator och härmade gärna Erlander och Hedlund, bland andra. Men den här morgonen satte han igång att buk- tala, för att låta som *Kaffepetter* och den morgonsamlingen blev minst sagt uppsluppen. Skolbarnen, som var väl bekanta med *Kaffepetter*, kikkade av skratt och uppmuntrad av detta fortsatte läraren att då och då, under resten av skoldagen, återkomma med sin *Kaffepetter*, tillsammans med de båda partiledarna. Under femteklassens lektion i historia, som handlade om Gustaf II Adolf och Axel Oxenstierna, skapade Kaxe helt spontant en tablå, där han spelade tre roller ensam. Kungen fick Erlanders röst och Oxenstierna Hedlunds. När kungen och hans rådgivare satt och planerade för det polska kriget, kom det gång på gång in en adelsman, med *Kaffepeters* röst, i rummet och störde deras samtal. Det blev en ganska annorlunda historielektion.

KAXE TÄNKTE TILL

När Kaxe, ett par år in på femtiotalet, tänkte tillbaka på sin tid i Finnerödja, kunde han konstatera att det hänt mycket i vida världen, inte minst de senaste två åren. Han tog fram papper och penna och började skriva en lista, inte bara för sitt nöjes skull, utan mera som underlag för ett föredrag han lovat att hålla senare på hösten. Det var den lokala nykterhetsavdelningen som bjudit honom att komma till NTO- lokalen och tala över ämnet *Tankar om nutiden*.

Kaxe hade blivit smickrad av att bli tillfrågad, även om han förstod att det var mera i egenskap av underhållare än föreläsare han blivit inbjuden. Logens ordförande hade nämligen sagt, att han kanske kunde ta med sig gitarren, bara för att *lätta lite på stämningen*. Jo, tänkte Kaxe, jag ska nog ge dem en lagom blandning av fakta, fiktion och underhållning.

Men nu ska vi ha lite brainstorming, Kaxe! Med sin nyligen anskaffade kulspetspenna (som kladdade lite) skrev han ner en del av det som spontant dök upp i minnet: Inled med den svenska skolan, beslut om nioårig enhetsskola (1950). Koreakriget, hur berör det oss? USA – Kina – Sovjet. Jordskredet i Surte (sorgligt). Jordskredsseger för kommunisterna i Östtyskland (99,7 %), också sorgligt, men komiskt: hur tänkte de 0,3 % ? REFLEX: ett nytt material. Trafiksäkerhet. Television, provsändning och succé. Säfte blev stad (ointressant). FN- skrapan i New York nyligen invigd. Dag H. USA: kärnvapenprov i Nevada. Tetra Pak, får förpackningar se ut hur f- n som helst? Kafferansoneringsen över (sist av allt). Koalition: sossar och bönder. Nacka Skoglund, proffs i fotboll (Inter i Italien), med flera. Charlie Norman: boogie- woogie (Anitras Dans), stämning och

svartlistning (jämför unionsupplösningen 1905). Filmpremiär: Hon dansade en sommar, censur?

Han funderade: Kanske jag skulle tala något om blågula kulspetsar som exporteras och kladdar ner i Korea, fast den metaforen är nog väl vågad och så måste jag avhålla mig från alltför billiga vitsar. Håll dig till visorna, Kaxe! Men några Nacka- klacksparkar här och var kunde nog passa in och nymodigheter, som Tetra Pak och TV, gick nog att spinna lite på, liksom konflikten mellan Norge och Sverige på grund av att Griegs musik blivit så illa behandlad av Charlie Norman.

Kaxe höll sitt föredrag i december 1951. Salen var fylld och han fick förstås välförtjänta applåder, inte minst efter att han framfört "När skönheten kom till byn", med text av Nils Ferlin och musik av Lillebror Söderlund, båda värmlänningar och mycket uppskattade av Kaxe.

Undrar om min gitarr går hem även i Finnerödja, tänkte han medan han sjöng den andra och tredje versen, lite extra påfordrande:

- *Ack, klokheten är en gubbe så framsynt och klok att rosor och akvileja förfrysa. När byfolket hade lärt sig hans ABC- bok, då upphörde deras ögon att lysa. Hårt tyngde de sina spadar i åker och mull, men fliten kom bara fliten till fromma. De räknade sina kärvar – för räkningens skull, och hatade för ett skratt och en blomma.*

En gång skall det varda sommar, har visorna tänkt, En dag skall det tornas rymd över landen. Rätt mycket skall varda krossat som vida har blänkt, Men människorna skola lyftas i anden. Nu sitter de där och spindlar så smått och så grått Och kritar för sina lador och hyllor. En dag skall det varda sommar, har visorna spått. Men visorna äro klena sibyllor!

DEN KOMMUNEN

När Anders de Wahl hade läst Tenysons *Ring, klocka ring* i radion på Nyårsaftonen 1951 och Sven Jerring låtit landets (förinspelade) domkyrkoklockor ringa in det nya året – så som seden var vid den tiden – hände det sig att 2281 kommuner i Sverige, likt det gamla året, lade sig att somna, dock för att, med eller utan nya namn, genast återuppstå som 816 storkommuner. Städerna och köpingarna fick däremot vara kvar som egna administrativa enheter. År 1952 fanns det 816 storkommuner, 133 städer och ungefär lika många köpingar i Sverige.

Finnerödja hade med detta blivit en del av Tivedens storkommun. Sockenkommunerna hade ju befunnits vara på tok för små för alla de politiska bestyr som ansågs behövas ute i bygderna och beslut hade fattats, på högsta inhemska ort, att de gamla sockenkommunerna skulle gå i graven. Socknen fick åter bli ett prästens geografiska område. Ingenting blev sedan sig riktigt likt i gamla Sverige. Deltidsamatörbyråkraterna på de små kommunernas kanslier ersattes successivt av professionella tjänstemän och (i sinom tid) dito kvinnor, vilka hade att utföra det som de folkvalda beslutade.

Fusionen mellan de båda före detta socknarna Tived och Finnerödja, i norra Västergötland, gick tämligen friktionsfritt. Visserligen fick Tivedsborna oftare bege sig till Finnerödja, när något kommunalt ärende skulle utträttas, men ambitionen var nog att fördela gracerna så rättvist som möjligt mellan Sannerud/ Tived och Finnerödja. När man så småningom byggde och invigde en ny centralskola mitt i Finnerödja stod det inte på förrän en ännu nyare snart stod inflyttningsklar i Tived, vid avtaget mot Askersund. Tivedens landskommun var det officiella namnet och detta ifrågasattes inte, allra minst i Häggeboda, Sannerud, Kungsbacken, Undevi, Kopparhult, Ösjönäs, Tivedstorp, Ämtatorp, Kråkvattnet, Åboholm och andra ställen i Tived och troligen gillades kommunens namn också i Rosendalen, Herrängen, Barrud, Slottsbol, Vallsjöbol och andra byar i Finnerödja.

KAXES SYN PÅ POLITIK

Frågan är ändå, funderade Rejdar V. Kaxe, om namnet var så väl valt. Begreppet Tiveden var ju avsevärt mycket större än den kommun som fått den stora skogens namn. Det var ungefär vid den tiden som Kaxe började närma sig politiken. Tidigare hade han inte brytt sig så mycket om sådant. Hans far och mor var folkpartister, det visste han bestämt, men politiska frågor hade aldrig varit något vanligt diskussionsämne i barndomshemmet. Första gången han själv haft åldern inne att rösta i riksdagsval (1944) hade han valt socialdemokraterna, eftersom han tyckt att deras partiledare, Per Albin Hansson, framstått som trygg och trovärdig. Senare hade han blivit mera tveksam till sossarnas politik, möjligen påverkad av husorganet DN, men mera av någon slags intuition

om att hans allmänna uppfattning var mera i linje med borgerliga partiprogram.

När det var dags för andrakammarvalet 1952 hade Kaxe följt med noga i debatterna och han röstade på Folkpartiet. Efter valet visade det sig att han satsat på rätt häst, om man med det menar Ohlin som fick nästan en fjärdedel av totala antalet röster. När Rejdar berättat för sin far att han röstat på Folkpartiet, fick han veta att det var på tiden att han blivit vuxen. Och skämt åsido, det kanske låg någonting i faderns omdöme. Kaxe började nu skaffa sig information om den lokala folkpartiorganisationen och blev kort därefter medlem i partiet. Han hade inga planer på att lämna Finnerödja och kanske skulle han nu ge lokalpolitiken en chans, tänkte han.

Kaxes privatliv hade inte förändrats. Han körde med sin (numera väl begagnade) Volkswagen Bubbla mellan Finnerödja och Karlstad (emellanåt även till Arvika). Det sättet att leva – och då tänkte han inte i moraliska termer – hade blivit en vana som troligen skulle bli svår att ändra på. Astrid och han var helt överens på den punkten. När tiden för uppbrottet från byskolan närmade sig, mot mitten av decenniet, fick Kaxe veta att han kunde räkna med en ordinarie plats vid den nya centralskolan och, om han så önskade, tjänstebostad i tätorten. Villa i ett eller två plan, med källarvåning, fyra, fem rum och kök och badrum ställdes i utsikt. Kaxe tackade ja till första delen av erbjudandet, men nej till den andra. Vad skulle jag med fem rum och kök till?

UPPBROTT

Skolan var slut för året. Examensdagen hade varit extra högtidlig, eftersom det var sista gången. Man hade till och med filmat några snuttar från skolgården och skolsalen, utan ljud givetvis och i svartvitt, men i alla fall. Ja, visst är det en negativ händelse för bygden, när man lägger ner en skola, tänkte Kaxe. Men mot sådan utveckling, står sig människans känslor slätt. Den gamle skolrådsledamoten hade på fullt allvar föreslagit att man skulle hissa flaggan på halv stång den sista examensdagen, men där gick gränsen. Kaxe hade, med styrelsens goda minne, bestämt sig för att inte hålla några sådana där, mer eller mindre, fiktiva lektioner denna sista examensdag. Han hade i stället styrt det till att bara sång och musik och allehanda tal skulle ingå i ceremonin. Och så blev det. Visserligen ville filmteamet absolut ha några bilder som liknade lektion och det blev en scen: Läraren placerad vid orgeln, med pekinne i handen, och några (frivilliga) elever stående vid svarta tavlan.

Man låtsades ha lektion i nutidshistoria och på den färdigredigerade, något repiga filmen kunde man senare se snyggklädda pojkar och flickor skrivande ord som: SOCKEN, KOMMUN, FULLMÄKTIGE och CENTRALSKOLA på svarta tavlan. Ingen syntes däremot skriva LÅT STÅ och det verkade som om man till och med glömt att skriva det traditionella GLAD SOMMAR!

Senare den dagen intog Rejdar V. Kaxe sin favoritplats, bersån strax intill köksingången och där satt han nu och summerade sina intryck. Så hade han då kommit till denna vägs ände i Finnerödja. Hur många pojkar och flickor hade han haft förmånen att möta där inne i skolsalen? Var det fyrtio, femtio, sextio? Ja, det rörde sig nog om så pass många. Vad hade han då gett alla dessa, att ta med sig ut i sina liv? *Baskunskaper* var ett ord han sett i någon kungörelse nyligen och med det må väl skolbyråkraterna ha menat att skolbarnen borde ges en grund att stå på. När jag kom hit hade jag nog en ambition, om än något vag, att lära mina barn, inte bara det som står i böckerna, utan lite annat också som kunde vara dem till nytta.

Här sitter jag och tänker på dem som *mina barn*, slog det honom och han kände ett stygn av sorg, men tog upp tanken igen: De kanske inte blev några experter på svenska kungars hjältemod i fält, lika lite som exakta årtal för kungarnas och de stora härförarnas bedrifter. Inte heller kunde de väl så många psalmversar utantill och de visste troligen inte heller vilken stad som var den näst största i landskapet Nerike. Däremot är de nog tämligen förtroliga med socknens egen flora, fauna och historia och de vet dessutom vart de ska ta vägen, om de behöver ett prästbetyg eller ett pass.

Kaxes tillhörigheter var redan flyttade till den nya adressen och det slog honom att hans packning var densamma nu, som den gång han kom till Finnerödja första gången: En liten resväska, en portfölj och gitarren. Kaxe var inte böjd för sentimentalitet, men det förestående uppbrottet kändes inuti. Undrar vad den gode Edvin gör, tänkte han och verkligheten överträffade förstås dikten, som så ofta, och strax hörde han en diskret knackning på husgaveln och när E. A. slagit sig ner mittemot Kaxe, sa denne: Vad jag skulle säga, jag såg bilen och tänkte höra om det var något jag kunde hjälpa till med. Det var det inte, men den gemensamma utvärderingen av dagens skolavslutning tog en god stund. Från det ena till det andra, du fick många berömmande ord från kyrkoherden idag. Ni verkar ha kommit på bättre fot med varandra på sistone. Jo, sa Kaxe, han har nog förstått att det blir bäst om var och en sköter sitt. När det varit tyst någon halv minut, sa Edvin Andersson: Vad jag skulle säga, det är en sak jag har funderat på länge, som jag vill fråga dig så här mellan fyra ögon. Ja, sa Kaxe. Vad är det du undrar över? Jo, den där tyska folkvagnen, eller Bubblan som de säger, hur många hästar har han under huven?

MITTEN AV FEMTIOTALET

Den gamla socknen var död och begravnen, men knappast glömd, för folk hördes fortfarande säga sånt som hela socknen, sockenbo, utsocknes och sockengräns, när man rätteligen borde sagt hela kommunen, utkommunes (vilket fult ord), kommuninnevånare och kommungräns. Men gamla, invanda begrepp var inte så lätta att utrota. En enkrona och en tjugofemöring, till exempel, kunde ännu kallas för riksdaler och

tolvshilling, trots att dessa mynt formellt varit avskaffade i mer än sjuttio år. Halva femtioalet var till ända och många av decenniets mest märkvärdiga händelser hade redan passerat. Den totala solförmörkelsen, sommaren före, hade inte undgått någon i Finnerödja och många hade också noterat att Sovjetunionen sprängt sin första väteatombomb borta i Kazachstan, som svar på USA: s redan skedda urpremiär för samma slags otäcka pjäs. Vidare hade Västtyskland fått förmånen att träda in i NATO, vilket Öst genast kontrat med att skapa Warszawapakten och det kapprustades i en rasande takt, medan järnridån genom Europa blev allt mera ogenomtränglig.

På det populärkulturella området fick influenserna från Amerika snabba genomslag. När Elvis Presley debuterat i Memphis, och Bill Haley sjungit *Rock around the clock* i filmen *Vänd dem inte ryggen* kunde sådan nymodig musik snart höras även i Finnerödja och Tived, till nöje för många, men till förtret för fler. Motboken hade avskaffats, starköl (i plåtburk) hade börjat säljas och folkomröstning, i frågan om att köra till vänster eller höger, hade genomförts, där fyra av fem ville fortsätta som förr och nyheter som dessa kunde senare talas om, människor emellan, på LM:s snart lanserade Cobra- telefoner, om man ville vara up to date eller inne, som man sa.

Att det på förhösten 1955, i glansen av konungars och excellensers närvaro, avtäckts ett monument i Karlstad, till femtioårsminnet av unionsupplösningen, var en nyhet som betydde mer (om än marginellt) för Rejdar V. Kaxe än för Finnerödjabor i allmänhet. En lek med siffror: Summan av de två konungarnas, Håkon VII och Gustaf VI Adolf, ålder var vid tillfället så pass hög att, om den drogs från det aktuella året, skulle man hamna på ett årtal, då deras gemensamma förfader, Jean- Baptiste Bernadotte, tågade över Alperna, i Napoleons tjänst, för att strida mot österrikarna och deras allierade. Frågesport: Vilket år var det? Var de båda kungarna sysslingar, ja eller nej?

CENTRALSKOLAN

Medan den nya centralskolan i Finnerödja var under byggnad, planerades det förstås vem som skulle göra vad i den nya skolorganisationen. Rektorstjänsten var det hetaste ämnet och där spekulerades det en del, innan en insocknes lärare fick sätta rektorshatten på sin hjässa. Även Rejdar V. Kaxes namn hade nämnts, men hans förtjänst kunde inte mäta sig med den utnämndes. Lika bra det, sa Kaxe, eftersom han tänkte ge politiken mera tid framöver. Han fick börja med en sjätteklass och han fortsatte att undervisa efter egna metoder så mycket som reglementet och rektorns vaksamma ögon hade fördrag med. Att bara ha en klass, med alla elever tämligen jämnåriga, var förstås annorlunda, men säkert bättre för eleverna och (kanske) också för lärarna, konstaterade Kaxe och hanskollegor.

Kaxe värdesatte närhet till naturen, frisk luft och möjlighet att vara ensam, när han själv ville och han var en enkel människa, i så motto att sånt som flotta bilar, fina möbler och feta plånböcker, var honom tämligen egal. Inte så att han slarvade med sin ekonomi. Tvärtom hade han regelbundet sparat en slant av sin lärarlön under åren och det konto han öppnat i Skaraborgsbanken, när han kom i mitten av fyrtioalet, hade vuxit till en, för den tiden ansenlig femsiffrig summa.

Hösten före flytten från byskolan hade Kaxe fått veta att Kronan tänkte sälja ett torp som låg i utkanten av den gamla socken, men numera mer i mitten av den nya kommunen. Stället låg ensamt och lite avsidet, men bara hundra meter från en genomfartsväg som antogs vara farbar året runt. Det var Kaxes gamle vän, Edvin Andersson, som gett honom en vink och läraren hade tagit kontakt med kronjägaren. När anbudstiden gått ut visade det sig att Kaxe låg högst och han slog till. Det nya stället var helt i Kaxes smak: Stor tomt (1, 8 hektar), hälften äng och hälften öppen, före detta åkermark. Bostadshus (tre rum och kök där nere och kammare på ovanvåningen), en liten ladugård, en bod, en jordkällare och en syrenberså. Kaxe sa senare att det var den där bersån som fått honom att tycka om stället från första stund. Han kunde se sig själv sittande där i en bekväm stol, med tidningen och en kopp kaffe på ett vitt trädgårdsbord och gitarren till hands. Brunnen hade rent och hälsosamt vatten och rikligt tillflöde – hade en lokal slagruteman, med vidjeklyka i sina händer, spått – och det skulle gå bra att dra in detta vatten i huset och bygga ett badrum i den kammare som låg i direkt anslutning till köket – hade en rörmokare från Hova, med block och penna i handen, sagt. Det blev visserligen en del, som rörmokaren (året efter) sa, oförutsedda förseningar på leveranser av material, men på senhösten året efter var huset klart och i tipp- topp skick.

Kaxe hade använt sommarlovet till att vara hantverkare i sitt eget hus. Visst hade han tvekat - han som till och med lyckats leja ut slöjdlektionerna till en snickare i den gamla skolan - men när han väl kommit igång, var intet verktyg honom främmande. Hans livskamrat Astrid kom ofta den sommaren och hösten och Kaxe fick gång på gång omdömet *mycket väl godkänd*, ett betyg som ännu inte var uppfunnet i den svenska skolan.

LOKAL POLITIK

Det politiska livet i Tivedens (lilla) storkommun präglades av en gemensam ambition att, med minsta möjliga bråk i beslutsprocessen, komma fram till rationella, icke alltför kostnadskrävande, lösningar i olika frågor. Alla folkvalda måste ju bekänna politisk färg, eftersom det röstades på parti – inte på person - och visst tog man till sig och värderade sina respektive rikspolitikers uttalanden i massmedia (radio och tidningar), men i praktiken representerade man mera sina egna åsikter än ett visst parti. Det var en tid av kommunalt självstyre, vad gällde såväl sak som personligt egensinne.

På hösten 1956 tillsatte fullmäktige, efter sedvanligt förslag från kommunalnämnden, en kommitté (arbetsgrupp) med uppdrag att ta fram beslutsunderlag för tätortens i Finnerödja framtida infrastruktur, som det stod i direktiven. Gruppen skulle främst fundera på behovet av bostäder samt frågor om vatten och avlopp, fastighetsförvärv, med mera och den bestod av fyra personer, en sosse (S), en folkpartist (Fp), en högerman (H) och en bondeförbundare (Bf), samt en adjungerad kommunist (K). Folkpartiet nominerade Rejdar V. Kaxe och han blev vald till kommitténs ständige sekreterare, eftersom han var en pennans man (som gruppens sosse sa) och sammanträdena hölls hemma hos någon av ledamöterna, nästan alltid på kvällstid. Det skulle föra alltför långt att mera detaljerat beskriva kommitténs arbete, men en titt i Kaxes minnesanteckningar kan kanske passa. Så här skrev han i oktober 1956:

Närvarande: Alla utom K. Kaffe och mandelkubbar, två var
Mötet: S uppdaterar. Inga kommentarer. Fokus denna gång: inköp av fastighet.
S: 200 000 kr - mycket pengar, ja - men läget värt sitt pris. H: Orolig för störningar? Finns annan mark? B: Priset för högt, jämför sin egen mark.
Pruta? F: Tveka inte - köp nu! S: Möjligheter efter förvärv att avloppsrena.
F: Sanitär olägenhet? B: Lite skit luktar inte! F: Håller med (i princip) S: Bygga hyreshus eller villor? Hyreshus (3 vån) F: Varför det? S: Det gör man i andra kommuner K: Varför då? S: För att locka industrier till sin kommun. B: Så industriarbetare vill inte bo på marken? H: Bygg bara för F. inget mer motell. Räcker med ett! F: Skulle B själv vilja bo på tredje våningen? S: Känner många i Laxå som trivs förträffligt med sånt boende. B: Känner många som vill ha en egen trädgård. S: Skogen är nära och tänk på Allemansrätten! B: Kunde inte 180 000 vara nog? S: Vi kommer tillbaka till det senare. F: Tretår? Finns ett par kubbar kvar S: Nej tack! H: Nej tack! B: Ja tack!

Eftersom vi, efter tålmodigt letande, eller av rena slumpen, råkar ha även sosserepresentantens anteckningar från samma möte inom räckhåll, kan vi se hur väl dessa stämmer överens med Kaxes: Möte hos Kaxe - okt 56 Kaffe, melitta och dopp (torrt). Min sammanfattning, kort! B anser: för dyrt, snåla bönder! H: Enkelspårig. Störande. Tänker på sitt! Medhåll från F. klok karl, Kaxe! F: Sanitär olägenhet? Vad menar han med det? Bygga höghus/ villor, skilda åsikter men ingen direkt emot! Obs Allemansrätten. B: Vill pruta. Jämför ovan! Sammanfattning: Ledamöterna överens (i princip). Bör förvärfas utan dröjsmål. Kom ihåg: Köp AT på hemvägen. Visst f- n, den är nedlagd. Köp aftonbladet! Ring morsan i morgon eller övermorgon!

ETT TUNGT ÄRENDE

Det knackade på dörren till Kaxes klassrum, men ingen kom in, så läraren öppnade dörren och såg en av kommunens mera betrodda personer framför sig. Kaxe påbjöd eleverna en stunds självstudier och stängde dörren. I korridoren fanns bara läraren och hans besökare och det ekade

aningen ödesmättat när denne tog till orda: Herr Kaxe, ni är en bildad man! Vet ni något om så kallade atomkraftverk? Vårn kamrer har ingen aning och prästen är inte tillfrågad. Och jag vet bara det jag hörde på telefon från Stockholm för en timme sedan. Kärnkraft – ofarligt, sa dom. Vet herr Kaxe vad kärnkraft är? Dom planerar att bomba, nej jag menar borra på prov uppe vid Unden. Det finns något som heter Räv fjäll. Vet herr Kaxe var fjället ligger? Dom talade om uran. Vet Kaxe något om uran? Och tungt vatten. Tungt vatten, herr Kaxe! Hur i all sin dar kan man göra vatten tyngre än det är? Arbetstillfällen i utsikt, hundratals nya arbeten, sa dom. Nya vägar, fler bostäder och ny lastkaj på järnvägsstationen. Vet herr Kaxe nåt om järnvägen? Brorsson vet, kanske - han sossen på SJ. Känner ni Brorsson, herr Kaxe? Ja, det är klart ni känner Brorsson. Apan känner ingen, men alla känner apan. Ha, ha, ha!

Vad tror herr Kaxe om alltihop? Det går runt i huvudet: Kärnkraft, det låter som det var sunt och hälsosamt, men uran? Och tungt vatten, vad tycker rödingen och siken om att simma i tungt vatten? För siken går det kanske an, men rödingen, herr Kaxe. Den ädla rödingen går ju på djupet och det är väl där det tunga vattnet hamnar. Ja, jag pratar! Vi måste hålla våra skallar kalla, herr Kaxe. Vi får inte hetsa upp oss och vi måste lugna våra kommuninvånare. Fast dom vet ju inget än. Men det är bråttom, herr Kaxe. Kan ni komma till kommunalkontoret klockan sex? Men så sant! Min fru - hon hörde ju samtalet. Känner ni min fru, herr Kaxe? Kan ni komma halv sex?

Mina herrar! Välkomna till detta, extra ordinära möte. Våra vänner från Tived är underrättade, men ingen kunde komma med så kort varsel, så vi får klara oss dem förutan den här gången. Jag har emellertid lovat telefonrapport till Sannerud senare i kväll. Inget protokoll får föras, mina herrar, inte ens anteckningar. Herr kommunalkamrer, är alla papper och pennor väl inlåsta? (Antydning till skratt). Runt bordet satt sju allvarliga män, fyra som representerade kommunens fem poliska partier och tre från kommunledningen. Ordföranden och hans ersättare råkade vara på resa den dagen och nästa och det var kommunalkamrerens utpekade, närmast i tur stående suppleant, som nu förde ordet, för övrigt densamme som besökt Kaxe i skolan tidigare på eftermiddagen. Den upphetsning som präglade denne - vi kallar honom suppleanten här - var nu som bortblåst. Punkt för punkt, lugnt och sakligt gick han igenom de fakta han noterat under telefonsamtalet från Stockholm och prickade av rad efter rad, tills ingenting mera fanns att rapportera. Suppleanten avslutade: Tills vidare, mina herrar, anbefalls total tystnadsplikt. Det här är hett sprängstoff. Jag har tagit initiativet att kalla på redaktörer från NA (Nerikes Allehanda), Kuriren (Örebrokuriren) och Tidning för Skaraborgs län (Mariestadstidningen) till i övermorgon, när vi åter är fulltaliga här på kontoret. Några frågor? Nej! Så förklarar jag mötet avslutat.

Två dagar senare kom det redaktörer och pressfotografer från lokaltidningarna och det blev feta rubriker och bilder, bilder, bilder. Och

det blev spaltmeter efter spaltmeter med mer eller mindre initierade artiklar som lästes av invånarna i Tivedens (lilla) storkommun. Vi måste komma ihåg: Metoden att framställa energi i kärnkraftverk var relativt ny. Världens första verk (för kommersiellt bruk) hade tagits i bruk så sent som två, tre år tidigare. Det fanns ännu inte så mycket kunskap och den som fanns var dåligt underbyggd, eftersom det mesta var hemligt. Det fanns utrymme för vilda gissningar. Och det spelade ingen roll om man var utbildad eller bokligt bildad.

Det fanns ännu inga relevanta läroböcker eller uppslagsverk att lära sig från. När folk hörde ord med atom i, tänkte man på vad som hänt i Hiroshima och Nagasaki ett drygt decennium tidigare och det var ju inga trevliga minnen, även om det varit så fjärran från Finnerödja. Många kände skräck: Ett atomkraftverk på Räv fjäll, vid Unden, ve och fasa! De stora tidningsdrakarna i Stockholm och Göteborg hängde på, liksom radion. Eva på Räv fjäll blev riksbekant, trots att det än så länge bara var ett projekt på prov. Den (lilla) storkommunens kansli var belägrat av främmande människor och sällan har så få haft så många frågor att tackla samtidigt. Det hölls sammanträde på sammanträde, med intressenter och myndigheter. På de smala och krokiga vägar, som förband området runt Räv fjäll med bebodda trakter, sågs fordon av alla de slag, många med presenningstäckta flak, frakta människor och materiel dit och därifrån, dag och natt. Mäktiga ljud, från stål mot sten, kunde höras i byar vida omkring, till och med i Sannerud och Kungsbacken, eftersom inget annat än Undens vatten var i vägen. Maskinerna stampade taktfast och malde sig längre och längre in i berget, medan människornas oro växte och undringarna blev allt fler. Rejdar V. Kaxe ville veta mer.

Rent allmänt var han relativt välinformerad tack vare DN, där Herbert Tingsten nu börjat engagera sig på allvar i frågor om kärnkraft. Detta att klyva atomkärnor och konstruera bomber av sådan kaliber, att Nobels uppfinningar i jämförelse framstod som påsksmällor, var som vi vet inget nytt. Vi har redan berört Nagasaki och Hiroshima. Det nya, från mitten av femtiotalet, var att pröva metoden för fredliga ändamål. Kunde man framställa energi, som komplement till de gamla sätten (att stämma i älvar, elda kol och olja, med mera), skulle mycket vara vunnet, menade man. USA och Sovjet var de två kärnvapenmakterna och det kunde kanske världen (läs FN) acceptera, så länge det fanns en viss balans mellan dessa. Men när ett tredje, fjärde, femte land (som så småningom skedde) skaffade egna kärnvapen, blev det rubbningar i balansen, till förtret för de två supermakterna och till skräck för grannländerna. Detta påverkade också den så kallade fredliga användningen av kärnklyvningstekniken, eftersom kunskapen om det ena möjliggjorde att även utveckla det andra. Denna koppling finns fortfarande på 2000- talet. Se bara på Iran!

Sverige, som ville vara bäst i klassen, i Norden åtminstone, övervägde nu på fullt allvar att utveckla egna kärnvapen och där var redan nämnde

Tingsten en ivrig förespråkare (men ingalunda ensam). Efter många turer, där USA spelade en avgörande roll, avskrevs emellertid planerna så småningom helt. Däremot skulle Sverige satsa på kärnkraftverk, det var majoriteten av både politiker och vanliga människor positiva till. Det var av det skälet man redan 1954 byggt en provreaktor, djupt nere i berget, under KTH i Stockholm. Därefter kom ASEA och Vattenfall in i bilden och en första reaktor (Adam) planerades i Västerås. Det var i det skedet man såg sig om efter nya platser för ytterligare verk och, av någon anledning, hittade Räv fjäll vid Unden som ett möjligt ställe för Eva- verket.

Det kan synas märkligt att man över huvud taget hittade dit, men om man tittar på en karta över mellersta Sverige, så ligger Tiveden inte så tokigt till, sett från Stockholm, Västerås och Göteborg, till exempel. Den elenergi man planerade att framställa, måste ju transporteras till villiga förbrukare inom rimligt avstånd och sådana skulle det finnas gott om inom en 20- 30- milsradie. Vatten var en förutsättning och då såg man Skagern och Unden. Var fanns det berg att spränga in sig i? Vid Unden hittade man ett bergmassiv som till och med kallades fjäll. Skulle det duga, frågade man sig och satte igång den apparat vi beskrivit tidigare.

Det skulle senare visa sig att det, av något eller några skäl, inte dög. De svenska kärnkraftverk som senare byggdes ligger som bekant i det östra och västra kustbandet och inget är insprängt i något berg. Kanske kunde myndigheterna och deras experter ha förstått från början att projektet vid Unden var dömt att misslyckas. Om man åtminstone hade satsat på något ställe vid Vättern, Varför inte Karlsborg, som redan 140 år tidigare fått en fästning av ofantliga mått och dessutom hade närliggande bergmassiv i mängd och där det numera vimlade av försvarsberedda vapenslag? Jo, därför: Karlsborgs etablering, en gång i tiden, hade ju samband med Göta Kanal som transportled, men det var då det! Numera var närheten till Västra stambanan säkert ett av skälen till att man ville pröva vid Unden. Kanske spelade någon lokal intressent också en roll i sammanhanget. Som ett kuriosum kan konstateras att det nu – femtio år senare - planeras vindkraftverk på Räv fjäll. Såvitt bekant ska det inte kallas Eva, om och när det kommer till stånd.

Tillbaka till 1950- talet: På våren 1958, när känslor svallat och svämmat över under hela vintern, arrangerades det ett informationsmöte. NTO-lokalen i Finnerödja var mer än fullsatt av representanter för alla intressen i ärendet. På detta möte kom experter på olika områden till tals och det blev en räckta av långrandiga, med fackuttryck fyllda, utläggningar, som experter på andra områden knappt förstod, och än mindre lokalbefolkningen, eller gräsrotterna, som de gärna kallade sig själva, när de ställde sina frågor, en del lågmält, andra högljutt och åter andra argt och aggressivt. Som vanligt vid sådana tillställningar, vad de än handlade om, svarade de som förmodades vara kunniga med artigheter som: Bra fråga, intressant och det ligger något i. Men inte brydde sig de som redan visste allt (trodde de) om att lägga på minnet vad frågorna handlat

om och inte ändrade det på någonting. De som skulle ta emot informationen var samtidigt så upptagna av sina egna funderingar att svaren flög dem förbi. Även lokalpolitikerna fanns förstås på plats och dessa gjorde vad de kunde, för att leva upp till sina väljares eventuella förväntningar, men alla talade tämligen återhållsamt och visade den enade front, som kommunledningen vädjat om. I lokaltidningarna dagen efter kunde man läsa att mötet varit välbesökt, att de närvarande fått goda möjligheter att dela med sig av sina åsikter och att många frågetecken i den så infekterade debatten troligen hade rätats ut under kvällen.

Tiden gick. Belägringen av berget vid Unden upphörde och ingen visste egentligen varför, åtminstone ingen i Tivedens (lilla) storkommun. Kanske visste de i Stockholm och Västerås, men i så fall behöll de den kunskapen för sig själva. Några månader efter det att det sista fordonet, med täckt presenning, synts lämna Räv fjäll, läste Kaxe i sin DN att en kärnkraftsreaktor skulle byggas i Studsvik, inte så långt från Nyköping. Det fanns inga uppgifter om att anläggningen skulle kallas vare sig Kain, Abel eller Set. Lustigt att man namnade de två första kärnreaktorerna Adam och Eva, tänkte Kaxe. Hade inte Ask och Embla varit närmare till hands? Embla på Räv fjäll – thank you very much!

EN GÅVA

Kaxe lyfte telefonluren och hörde Edvin Anderssons röst: Jo, vad jag skulle säga. Hej! Hur lever livet med dig, gamle gosse? Tack, bra. Och du själv? Full rulle, hela sommaren. Bra väder, god skörd (dryga 14 000 liter), någon slant blir det väl över när Sträng har fått sitt. Men, vad jag skulle säga, jag har ett ärende. Skolhuset har ju fått ny ägare, som du kanske vet – en tysk, från Hamburg, talar lite svenska - guten morron, herr Andersson – kom till mig med en papplåda, storlek ungefär tre jordgubbslitrar, det stod Kaxe på den, gamle lärarens handstil. Tysken hade hittat den på vinden - han ska inreda där uppe. Vet inte innehållet, präktiga snören omkring, tredubbla brakknutar. Har du vägarna förbi?

Nu mindes Kaxe: Första kvällen där borta. Företrädaren hade ringt och sagt att han lämnat någonting på vinden, en sorts välkomstpresents. Dagen efter for Kaxe med sin bil till sin vän, den gamle skolrådsledamoten och under hans överinseende – prydlig handstil, hade han, muttrade E. A. - hittade han ett vykort, med Finnerödja kyrka på framsidan och följande text på baksidan: Bäste herr Kaxe! Föreliggande föremål befanns uti mitt potatisland hösten - 37. Därefter bortglömt. Enär osäker på ev. värde, överlämnas till efterträdaren som välkomstpresents, för besiktning, värdering samt ev. åtgärd. /Magnusson.

Det var som Fanken, sa Kaxe. Tar jag inte alldeles fel så är detta en stenyxa. En annan förstår inte sånt, sa E. A. men jag ger dig rätt. Det syns till och med var skaftet har suttit. Hur bar dom sig åt för att få hålet så runt och fint? Märkligt att han inte förstod vad han hittat, sa Kaxe. Inte så

konstigt, kommenterade E. A. för det ska jag säga, att Magnusson han hade nog sina goda sidor, men redskap, andra än pekpinnen, begrep han sig inte på. Dagen efter överlämnades fyndet, tillsammans med såväl originalförpackning som följebrev, till Hembydsföreningen uti Finnerödja.

TANKAR I TIDEN

Rejdar V. Kaxe satt på tätortens nya motell - som allfarvägnära inrättningar nu kallades - och åt sin middag eller sena bricklunch, om man så vill. Det var allt bra mycket trevligare på pensionatet, tänkte han. Lugnt och skönt. Inget slammer. Inga avgaser. Ren duk på bordet. Inga brickor att bära. Men det är tidens gång. Man får vänja sig. I den DN, som han numera hämtade direkt på posten, läste han att riksdagens beslut att förbjuda vidare atombombsforskning i Sverige hade luckor. Det fanns möjlighet att göra så kallad skyddsforskning och detta för att lära sig hur man bäst skulle kunna försvara sig mot en eventuell kärnvapenattack.

Kaxe suckade och tänkte högt: Politiker, vilka mästare de är på att ljuga. Det där är ju mer genomskinligt än Undens vatten! Varför säger de inte som det är? Det är förstås USA som ligger bakom. Där vill man att Sverige ska bidra med kostsam forskning, mot att USA garanterar NATO-beskydd till det neutrala Sverige, om det skulle hetta till på allvar. Skyddsforskning - jo, jag tackar - det är bara nys!

Kaxe hämtade sitt kaffe och funderade: Mitt liv har blivit mer och mer inrutat. Lektionerna i skolan går på rutin. Visst, jag gör det jag ska, men utan engagemang. Vart tog gnistan vägen? Med politiken är det samma sak. Jag ställer upp när jag blir tillfrågad, men tar jag några egna initiativ? Nej! Femtitalet är snart slut, tänkte han. Jag har tillbringat mer än en tredjedel av mitt liv i Finnerödja - och hela mitt yrkesliv. Vad hade hänt om jag stannat kvar i kronans officerskläder? Jag hade väl varit major eller nåt sånt - kanske överstelöjtnant, om jag gett mig Fanken på det. Vad har jag blivit här? Samme gamle folkskollärare. Inga befordringar. Men lång semester har jag. Han såg fram emot sommaren på torpet. Han skulle ta det lugnt och bara låta sig styras av vädret. Visserligen var det trevligt i Italien året före, men Unden är lika blå som Medelhavet och mera svalkande. Jag är ju folkpartisternas påläggskalv här i Finnerödja, det har jag hört från ordföranden själv, men vill jag bli pamp? Han kladdade ner sin tidnings förstasida:

Mitt liv, sådant det nu är: En vecka: $7 \times 24 = 168$ timmar Sömn och måltider (i runda tal): 60 timmar Återstår: 108 timmar. Skolan - med resor dit och hem, plus förberedelser: 50 timmar. Återstår: 58 timmar. Resor till Värmland, inkl. sömn och måltider, säg: 25 timmar. Återstår: 33 timmar. Politiska uppdrag: 8 timmar. Återstår: 25 timmar - mina egna timmar - att FRITT FÖRVALTA.

Meningsfull fritid eller bara låta tiden gå 40- årskris? Ta dig i kragen, Kaxe!

När Kaxe kommit hem till torpet den kvällen satte han sig framför sin teve och såg som i förbigående att Chrusjtjov var i Amerika, för att ta adjö av Eisenhower. Efter en lysande karriär var denne nu bliven a lame duck (lam anka) som satt med armarna i kors i Ovals Rummet och väntade på att den nyvalde John F. Kennedy skulle ta över i Vita Huset. President Eisenhower hade äntligen gott om tid att spela golf, sa reportern, fast troligen inte i sällskap med Chrusjtjov, tänkte Kaxe och stängde av teven. Så fick han syn på tidningen han klottrat ner på motellet och blev påmind om att han just förbrukat en av veckans tjugofem timmar, fritt att förvalta. Han tog fram en anteckningsbok med etiketten *Kaxe och kompani*.

Som vi vet uppträdde Kaxe emellanåt för publik i NTO- lokalen. Hans repertoar hade blivit allt rikare och han hade inte behövt förbereda sig så noga, eftersom han låtit publiken önska vilka låtar han skulle framföra. Nu hade ryktet nått Hova att det fanns en underhållande folkskollärare uppe i Finnerödja som inte var så dum, så Kaxe hade blivit tillfrågad om han kanske ville uppträda i den lokala hantverkareföreningens regi runt nästa nyårshelg. Det ville Kaxe fundera på, svarade han och bad att få återkomma. Han hade fria händer, för där nere var de inte så kräsna, hade Hovabon sagt. Kaxe tyckte själv att det börjat bli lite ensidigt med att bara sjunga visor till gitarr. Visserligen var hans så kallade mellansnack också uppskattat, trodde han, eftersom han brukade blanda skämt och allvar på ett sätt som krävde att åhörarna fick tänka efter. Grova skämt var honom främmande och han uppskattade leenden mer än flatskratt från åhörarna.

I den gamla byskolan hade Kaxe då och då gjort imitationer av känt folk, främst politiker som Erlander och Hedlund och det hade verkligen gått hem hos eleverna och nu funderade han på om det kunde vara något att pröva inför en bredare publik. Om det nu var, som Hovabon sagt, att de inte var så kräsna där nere i Hova, kunde det kanske vara värt ett försök. Det får nog bli partiledarna, tänkte Kaxe. Erlander och Hedlund kan jag redan rätt så bra och Ohlin ska jag nog kunna lära mig, liksom Hjalmarsson och även Hagberg, om han får vara med.

Snart var Kaxe inte längre ensam i huset. In i Kaxes enkla boning steg statsministern. Han fick kröka rygg ännu mer än vanligt för att inte slå skallen i dörrkarmen och väl inne krängde han av sig sin våta regnrock, lade den ena skanken över den andra och uttalade några meningslösheter, sånt som Kaxe hittade på i en hast. Följde Ohlin, lika lång som Erlander, fast hans rygg var mycket rak och hållningen mera värdig. Här sitter landets statsminister, sa Ohlin, då torde det bli en sen session i denna kammare, såsom herr statsministern har för sed att sitta länge. Hedlund kom in med andan i halsen och bad herrarna om ursäkt att han var sen och så var det Hjalmarssons tur. Han stannade till på tröskeln, där han trippade och pep värre än vanligt om höga skatter och sist men inte minst, till växten vill säga, kom Hagberg, med gårdagens

DN, som fick duga till norrskensflamma, under armen – och alla var på plats. Möe fôlk i stuga, sa Erlander – har han resurssccher, för dä, Kaxe? Nej, det har jag inte tänkte Kaxe, men det här kan kanske bli något, när jag funderat ut en scen där de fem herrarna är samlade. Kanske en TV-debatt eller någonting i den vägen.

Det blev ett framträdande i hantverkarnas hus på trettendedagsaftonen 1960, men ingen TV- debatt. Kaxe hade fått en knapp timme på sig, medan aftonens huvudattraktion, Cool Candys dansorkester, tog igen sig en stund. Kaxe lät sina fyra partiledare vara på genomresa i Hova, där en del oväntade händelser utspelade sig och, kräsna eller inte, succén var total. I sin måndagstidning skrev TSL att Vadsbo härad hade en underhållare av rang. Mer sånt, herr folkskollärare Kaxe, avslutades artikeln. I Finnerödja lästes inte tidningen med samma odelade förtjusning. Rektorn ansåg sig tvingad att ge Kaxe en (mild) tillrättavisning: Tänk på att du, som lärare, ska vara ett föredöme! Kaxe lyssnade och log, när han tänkte på att Edvin Andersson hade använt samma formulering mer än tio år tidigare: Du ska vara ett föredöme. Ja, ja!

STÖRRE KOMMUNER

Rejdar V. Kaxe fick förtroendet att fortsätta sitt lärarkall (ett fånigt sätt att beskriva yrket, enligt Kaxe) och han höll nu på att följa ännu en kull elever på deras klassresa genom folkskolan. Inte mycket hade förändrats för Kaxes del. En ny bil hade det blivit – Volvo Amazon den här gången – men för övrigt var det samma hjulspår i skolan och politiken och även på fritiden. I Finnerödja folkpartiavdelning var han sedan länge en av de tyngsta företrädarna.

Den (lilla) storkommunen Tiveden var egentligen ett provisorium, i avvaktan på att nya, betydligt större enheter skulle bildas. Som förberedelse för nästa steg hade det skapats så kallade kommunblock som samarbetade i olika frågor. Finnerödja och Tived hade då helt naturligt sökt sig till en kommun inom samma län och det fanns egentligen bara ett vettigt alternativ, eftersom Finnerödja hundra år tidigare skilt ut sig från Hova. Samarbetet med Hova, främst i frågor om skola och polisarbete, hade startat redan i slutet av femtitalet och när det nu diskuterades om större enheter för framtiden, sågs den västra kommunen som det självklara alternativet, men så hände det saker som gjorde att det efter en tid fanns två huvudfalanger i Finnerödja och Tived. Den ena: vi vill leka med Laxå och den andra: vi vill (för)handla med/i Hova.

När Hova fått nys om att det inom vissa kretsar i Finnerödja och Tived (främst socialdemokratiska) smiddes andra planer, vässades pennorna på nytt. Ett ordkrig hade pågått i pressen flera år och det skrevs insändare på insändare. Med inte särskilt väl kamouflerade pseudonymer, hånades lokala pampar på båda sidor. Ibland var det rena naturvandringarna i de där insändarna. På rimmad vers kunde man läsa om *fredade berg* och

ljungens kvistar, som likt blad vissnade på hösten och *rosor som blommade i en lund*, om våren. Det var nog lustigt att läsa sådana kvickheter för den breda allmänheten, men det var naturligtvis till skada för relationerna mellan de två grannkommunerna. Men ju mer man pucklade på varandra i Hova och Finnerödja, desto mer glatt gnuggade man sina händer, av förtjusning, i Laxå Köping. I Hovas lilla municipal-samhälle tvådde man sina händer. Laxå ville inte på några villkor bli uppslukat av Hallsberg. Man hade alltid fått stå i skuggan av denne storebror, inte bara när det gällde järnväg och sånt. Nu såg man sin chans att kapa åt sig så pass mycket mark på andra sidan länsgränsen, att man skulle kunna hävda sig som egen kommun i framtiden.

Hova ville ta med sig representanter för Tivedens (lilla) storkommun till Stockholm för att uppvakta inrikesministern i frågan, men svaret blev nej tack. Tivedens politiker, med beslutsmajoritet i ryggen, knackade då i stället på hos länsstyrelsen i Örebro län och hörde sig för om man var intresserade av att idka lite gränshandel. Vi är trötta på Västergötland och Skaraborgs län, sa man. Vill ni förvärva vår mark, inkluderat alla de människor som bor där för en billig penning? Det blev, som vi vet, så småningom en affär.

När Rejdar V. Kaxe kom till Finnerödja en gång i tiden var han en inbiten värmlänning, brukade han säga. Men det tog bara ett par år innan han kände sig mera hemma i Finnerödja än någon annan stans. Här fanns för närvarande hans hembygd, hans socken, hans härad och hans län. Under sina cykelturer, som snarare blivit fler än färre genom åren, hade Kaxe frågat folk vad man tyckte om den kommunreform som var på väg. Han hade till och med gjort en privat gallupundersökning, som omfattade hundra personer och, sedan han summerat denna, fann han att det var en mycket klar majoritet för Skaraborgs län. Men det här var ju bara vad vanligt folk tyckte.

KAXES KLARSPRÅK

På hösten 1962, en kväll i november, samlades Tivedens (lilla) storkommuns fullmäktige till möte i Finnerödja NTO-lokal. Rejdar V. Kaxe hade begärt ordet och när det blev hans tur, närmade han sig talarstolen så värdigt som hade han varit självaste Ohlin, på väg till riksdagens pulpet. Han väntade på att ett viskande samtal mellan de presiderande skulle avslutas och tog så till orda: Herr ordförande, mina vänner! För mer än sexton år sedan kom jag till Finnerödja – som värmlänning. Inom kort kommer jag att lämna denna bygd – som västgöte. I dag talar jag inte för mitt parti, bara för mig själv.

Det blev knäpp tyst i lokalen. Kaxe hade inte berättat för någon om sitt avskedstal. Inte ens partikamraterna var underrättade. Han fortsatte: Ingenstans har jag känt mig mera hemma än i Finnerödja. Det var här jag lärde mig vad hembygd är. Under mina år i denna sagolika natur har jag mött barn och vuxna som har blivit mina vänner för livet, vågar jag tro.

Jag har gett lektioner och jag har fått lektioner i ämnen som jag faktiskt inte visste att de fanns. Jag fick lära mig att socknen hade en själ, men en själ, skörare än glas. Aktas för stötar, stod det på en osynlig etikett. Likväl kom det en stöt: storkommunreformen, som ändå var relativt smärtfri, eftersom likheterna, de gamla socknarna emellan, var fler än olikheterna. I såväl Häggeboda som Finnefallet var man Skaraborgare och Vadsbobor. Den andra stöten, Eva på Räv fjäll, var nog så brutal för bygdens folk, men de repor den förorsakade kommer att läka snart nog. Den tredje stöten, herr ordförande, är förkrossande. Här gör Kaxe ett uppehåll. Han går fram till den numera obligatoriska overheadapparaten och lägger på en bild och fortsätter:

Ni har redan många gånger sett denna bild och hört mina argument. Redan vid tiden för den första reformen talade jag för att den nya måtte kallas Skagunda (lilla) storkommun – mellan sjöarna Skagern och Unden. Men ni vågade inte föra förslaget vidare. Ni vet att jag förhandlade med hovaborna så sent som i förfjol och fick dem positiva till att framtidens Skagunda kommun (Tiveds- och Vadsbokommunen Skagunda) skulle styras från Hova. Det var många nattsessioner på Sexans Landsvägshotell, innan man lät sig bevekas. När jag så kom hem i gryningen, efter sista förhandlingen, fick jag veta att det förekommit ränkspel och mörkade kort, med bygdens invånare som insats.

Herr ordförande! Det finns en trygghet i att kalla något för sitt, inte för att man vill äga det, utan mera för att man vill vara delaktig. Det gemensamma jag talar om är häradet och länet. Det är ett svek mot de egna att låta sig köpas av argument som *rikt industrialiserad köping, med utomordentliga framtidsutsikte*. Vem, herr ordförande, har gjort denna lysande analys? Det är nys, bara nys! Ni nämner inte människorna. Ska de bara hänga med som en svans? Ni vet inte vad folket i stugorna tycker. Har ni föreslagit folkomröstning? Nej, det har ni inte. Ni vågade inte, ty då kunde ju folkviljan vara er emot.

Här finns en majoritet som svikit sin hembygd, sitt härad och sitt län. När invånarna så småningom blir varse detta svek, kommer de först att bli förbannade och därefter så besvikna att själva livslusten får sig en knäpp. Jag ser framför mig en bygd på tillbakagång. Ni kommer att bli styvmoderligt behandlade av Laxå i många frågor, ty så är det med styvföräldrar att de ser först till de egna. Ni tror er ha vunnit en seger, men det finns bara förlorare. Lika barn leka bäst, herr ordförande. Laxå kunde gått samman med Hallsberg. Det kunde ha blivit en tämligen stark kommun där i utkanten av det där gnällbältet. Skagunda kunde på samma sätt ha närmat sig Mariestad och Tiveden skulle ha förblivit den naturliga gränsen mellan Nerike och Västergötland, liksom Svealand och Götaland. Så som den stora skogen varit i alla tider.

Politiker är inga goda föredömen, herr ordförande. I FN ljuger politikerna om de världsomspännande frågorna och så åker de hem till sina egna kamrar och parlament och sprider nya lögner. I landsting och kommuner

tar man sedan efter och härmar så gott man kan. Ett föga aktningsvärt beteende, herr ordförande. Inom politiken har jag gjort mitt. Jag ser att min tid är ute. Tack för ordet!

Kaxe återtog sin plats nere i salen och lyssnade bara förstrött på den fortsatta diskussionen, eftersom han visste, nästan ordagrant, vad de följande talarna skulle säga.

EPILOG

F en lördagskväll, i mitten av september 1967, satt Rejdar V. Kaxe och hans livskamrat Astrid Lindström framför brasan, efter en sen middag. Resan från Karlstad, till torpet i Finnerödja, hade tagit lite längre tid än vanligt, eftersom folk ännu inte riktigt vant sig vid att köra högertrafik.

Teven var avstängd. På grammofontallriken snurrade en Beatles- LP med den nyligen släppta Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band. Vilka killar. Vad de kan, tänkte Rejdar. Året före hade man släppt en singel, med Penny Lane på framsidan och Strawberry Fields forever på baksidan. Varje gång Kaxe hörde den senare låten tänkte han på Finnerödja, som inte längre kändes som hans hembygd, trots att han behållit torpet. Han hade ingen kontakt med någon av sina gamla partikamrater eller andra politiker i Laxå kommun, fast han funderade ibland, när han körde genom kommunen, hur det hade gått vid årsskiftet. Var alla nöjda och belåtna? Det var de nog inte. Han noterade i alla fall att det inte fanns någon skylt som talade om att man körde in i Västergötland, vid Bodarne. Det ansågs kanske inte behövas, när man fortfarande befann sig i samma kommun och samma län. Men apropå Strawberry Filelds Forever? Fan tro't, tänkte Kaxe. Ingenting är forever.

Från grammofonen hördes nu Beatles sjunga When I´ m Sixty- Four. Hur långt har jag och min kära, jämnåriga Astrid kvar till sextiofyra? Han fick räkna på fingrarna. Huvudräkningen fungerade inte perfekt efter två flaskor vin. Sjutton år. Det var som Fanken. Astrid satt som vanligt med sitt korsord och han hörde henne säga: Ingås efter lysning, nio bokstäver. Rejdar tog tidningen till sig och frågade: Var ska ordet passa in? Ingenstans, svarade hon. Jag skojade bara.

The Beatles började sin A day in the Life.

Varje antydning till likhet med någon då levande i Finnerödja med omnejd är en ren tillfällighet. Den skola som Kaxe kom till fanns inte heller i någon av de åtta rotarna.

Något om källor: under de tre veckor berättelsen skrevs fanns följande hjälpmedel till hands: Koncept till Gustaf Neanders tal, april 1937 (från familjen Neander).

Finnerödjaboken.

Kring en kommuns verksamhet – utveckling – upphörande (Anders Yngve Östrand).

En dator, uppkopplad mot Internet.

Skövde i december 2008 och Mariestad i maj 2020

/Alf